

นื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ

รี ประกอบ จักษุรักษ์ ปม.ทช.

และ ฌาปนกิจศพ นางอุดมวิทยาคุณ (ยิ้ม จักษุรักษ์)

วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2511

อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ

พลเรือตรี ประกอบ จักษุรักษ์ ปม.ทช.

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทร์

และ

ฌาปนกิจศพนางอุดมวิทยาคุณ ยิ้ม จักษุรักษ์

ณ เมรุด้านใต้ วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2511

คำนำ

คุณผะอบ จักษุรักษ์ ได้มาปรารภกับดิฉันว่า เนื่องในการฌาปนกิจศพ นางยิ้ม อุดมวิทยาคุณ ครั้งนี้ เธอมีความปรารถนาจะได้เรื่องที่เกี่ยวกับธรรมะ ชนิดที่เมื่อผู้ใดได้อ่านแล้วอาจจะน้อมนำมาใช้กับตนเองให้เกิดประโยชน์ในทางดับทุกข์ตามคติของพระพุทธศาสนาได้โดยไม่เหลือวิสัยเกินไป เพื่อจะนำมาพิมพ์เป็นบรรณาการแด่ท่านที่มาในงานนี้ ดิฉันมีความเต็มใจที่จะช่วยเหลือและรู้สึกขอบคุณในการที่เธอได้ให้โอกาส ดิฉันมีส่วนช่วยบำเพ็ญกุศลในครั้งนี้ด้วย

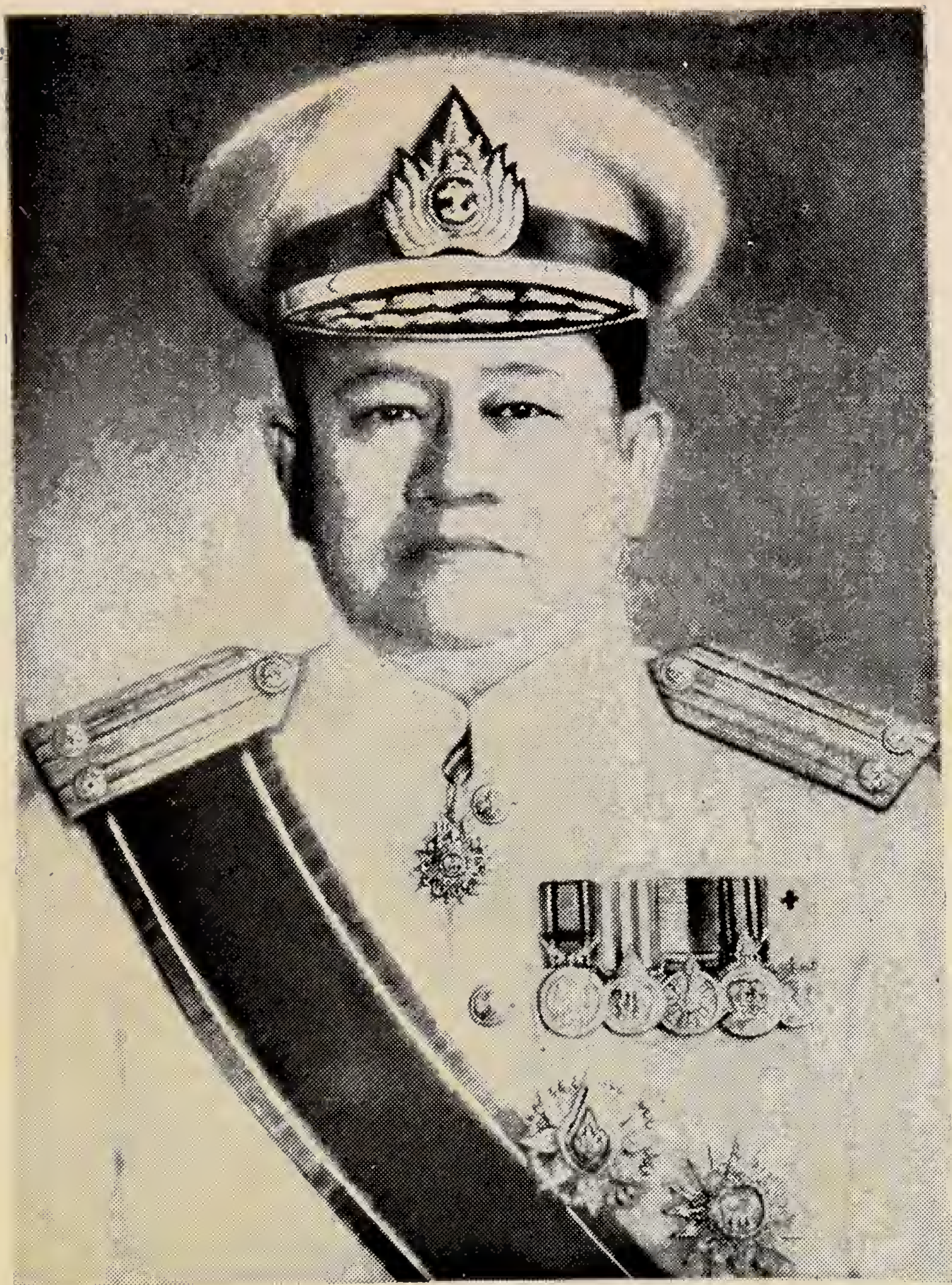
คุณผะอบได้เลือกเรื่อง " หัดใจ " กับเรื่อง " เบญจขันธ์ " ซึ่งดิฉันได้เคยตีพิมพ์แจกในงานศพคุณแม่นวมมาแล้ว หนังสือเรื่อง " หัดใจ " นี้ดิฉันได้บังเอิญพบในตู้สมุดของคุณพ่อผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นหนังสือเล่มเล็ก ๆ เก่าและเสื่อมโซมมาก เขียนโดย ท่านพระครูสังฆกิจโกศล (ท่านคงล่วงลับไปแล้ว) เมื่อดิฉันได้อ่านดูแล้วรู้สึกจับใจ

ในอรรถรสมาก ผู้ปฏิบัติธรรมอาจใช้เป็นคู่มือได้ตั้งแต่ขั้นต่ำจนขั้นสูง ดิฉันจึงพยายามคัดลอกไว้และได้ตีพิมพ์ในโอกาสต่อมา ส่วนเรื่อง "เบญจขันธ์" นั้นดิฉันได้ย่อมาจากปาฐกถาของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งท่านได้บรรยายในการอบรมผู้ที่จะเป็นผู้พิพากษา ณ เนติบัณฑิตย์สภา เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2499

ในการที่คุณ ผะอบจัดการ ประกอบ ธรรมทาน ครั้งนี้ ดิฉันขออนุโมทนาด้วยเป็นอย่างยิ่ง และขอตั้งจิตอธิษฐานขอให้กุศลผลบุญอันนี้ จงเป็นปัจจัยเสริมสร้างบุญบารมีของนางยิ้ม อุดมวิทยาคุณ ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปสมดังเจตน์จำนงค์ของท่านเจ้าภาพทุกประการ

ยุไรวัณณ์ สุนทรลักษณ์

4 ม.ค. 2511

พลเรือตรี ประกอบ จักษุรักษ์

ชาตะ ๗ กันยายน ๒๔๕๑

มรณะ ๒๓ กันยายน ๒๕๑๐

ประวัติ

พลเรือตรี ประกอบ จักษุรักษ์ เป็นบุตร พระอุดมวิทยาคุณ (อาบ จักษุรักษ์) นางอุดมวิทยาคุณ (ยิ้ม จักษุรักษ์) เกิดเมื่อวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2551 ที่บ้านเลขที่ 51 ถนนมหาไชย ตำบลบวรนิเวศ อำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร

มีพี่น้องรวมกันทั้งสิ้น 8 คน คือ

1.	นายอนันต์	จักษุรักษ์	ถึงแก่กรรม
2.	นางอุดม	สุขสมาน	
3.	น.ส. เอิบ	จักษุรักษ์	ถึงแก่กรรม
4.	พลเรือตรี ประกอบ	จักษุรักษ์	ถึงแก่กรรม
5.	นายประภัทร์	จักษุรักษ์	
6.	น.ส. ผะอบ	จักษุรักษ์	
7.	ด.ญ. แดง	จักษุรักษ์	ถึงแก่กรรม
8.	น.ส. อนุตตรา	จักษุรักษ์	

การศึกษาได้ศึกษาอยู่ ร.ร. วัดเบญจมบพิธ จนถึงชั้นมัธยมปีที่ 6 แล้วย้ายมาเรียนต่อที่ ร.ร. มัธยมวัดเทพ-ศิรินทร์ จนจบมัธยมปีที่ 8 ต่อมาได้เข้าศึกษาในจุฬา-ลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะแพทย์ศาสตร์ ได้รับปริญญาแพทย์ศาสตร์บัณฑิต เมื่อ พ.ศ. 2476 และออกรับราชการเป็นแพทย์ประจำบ้านอยู่ที่ ศิริราชพยาบาล 1 ปี จึงได้ลาออกมาเข้ากรมแพทย์ทหารเรือ

รับยศและเลื่อนยศทหารเรือ

ขึ้นทะเบียนเป็นทหารประจำการ	ท.ร. 2478—4 เม.ย. 78
	พ.น. 5 – 30 มิ ย. 78
พันจ่าเอก	1 ก.ค. 78 – 30 ก.ย. 78
ว่าที่นายเรือตรี	1 ต.ค. 78 – 31 มี.ค. 78
นายเรือตรี	1 พ.ย. 79 – 31 มี.ค. 80
นายเรือโท	1 เม.ย. 81 – 18 มิ.ย. 84
นายเรือเอก	19 มิ.ย. 84 – 30 มิ.ย. 87
นาวาตรี	1 ก.ค. 87 – 31 ธ.ค. 91
นาวาโท	1 ม.ค. 92 – 31 ธ.ค. 95

ที่ตั้งโกศบำเพ็ญกุศล พลเรือตรี ประกอบ จักษุรักษ์

นาวาเอก	1 พ.ค. 96 – 31 ธ.ค. 99
พลเรือจัตวา	1 ม.ค. 2500 – 30 กย. 2507
พลเรือตรี	1 ตค. 2507

ได้รับเครื่องราชอิศริยาภรณ์

เบญจมาภรณ์ มงกุฎไทย	28 ก.ค. 2482
จตุรภาภรณ์ มงกุฎไทย	19 ก.ย. 2484
จตุรถาภรณ์ ช้างเผือก	19 ก.ย. 2485
เหรียญชัยสมรภูมิ	28 เม ย. 2485
ตริตาภรณ์ มงกุฎไทย	4 ธ.ค. 2491
เหรียญจักพรรดิ์มาลา	4 ธ.ค 2493
เหรียญบรมราชาภิเศก (เงิน ร. 9)	5 พ.ค. 2493
ตริตาภรณ์ ช้างเผือก	3 ธ.ค. 2497
ทวิติยาภรณ์ มงกุฎไทย	5 ธ.ค. 2500
ทวิติยาภรณ์ ช้างเผือก	5 ธ.ค. 2504
เหรียญชัยสมรภูมิมหาอาเซียบูรพา	3 ก.ย. 2505
ปภมาภรณ์มงกุฎไทย	5 ธ.ค. 2508

ได้สมรสกับ น.ส. ประชุมพร นิลประสิทธิ์ มีบุตรธิดารวม 4 คน คือ

น.ส. ยุพดี จักษุรักษ์

นาย กฤช จักษุรักษ์

น.ส. สุรภี จักษุรักษ์

นาย กิตติ จักษุรักษ์

เมื่อวันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2510 เวลา 21 น. เศษ พลเรือตรี ประกอบ จักษุรักษ์ ได้ถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจวาย สิริรวมอายุ 59 ปี

เหตุที่ข้าพเจ้าออกบวช

มีผู้ที่เคารพนับถือ หลายท่านต้อง การทราบ การออกบวชของข้าพเจ้า เพื่อคลี่คลายความสงสัยนานาประการ

ข้าพเจ้า คิดว่า ตัวเองคง ได้เคย ทำบุญมา บ้างในชาติก่อน ความพอใจรักษาศีลปฏิบัติธรรมบังเกิดขึ้นตั้งแต่เด็ก ถือศีล 5 เป็นประจำในวัยรุ่น ถึงวันพระสำคัญทางพระ-พุทธศาสนาตามที่โรงเรียนหยุด เกิดมีความเลื่อมใสศรัทธาไปวัดและรับศีล 8 เสมอ

เมื่อแต่งงานแล้วก็ยังยึดมั่นในทางนี้ตลอดมา พยา-ยามหาโอกาสบริจาคทานรักษาศีลและฟังธรรม คุณหมอก็ตามใจมิเคยขัดขวาง ส่วนลูก ๆ ข้าพเจ้าก็มิได้ละเลย คอยอบรมแนะนำ ให้สวดมนต์ ไหว้ พระและ ให้ยึด มั่น ใน ศีล 5 เป็นประจำอยู่อย่างนี้เสมอ จึงเป็นเหตุให้ข้าพเจ้าได้เพิ่มบารมีเรื่อย ๆ มา

พอเริ่มอายุย่างเข้าสู่วัย 42 ปี จิตใจเริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นดังนี้

1. มองเห็นความมั่งมี เป็นที่มาของความทุกข์

2. เห็นความมียศเป็นทุกข์

3. ไม่ใคร่อยากจะ ใช้ใคร เพราะ เห็นเป็น การเบียดเบียน

4. เห็น ว่าผู้ หญิงส่วน มาก มี แต่ ของ ปลอม ตั้งแต่ศีรษะจดเท้า

5 ชอบสวดมนต์ในขณะที่กำลังทำงานต่าง ๆ เสมอ โดยเกิดความคิดอยากสวดมนต์บ่อย ๆ ขึ้นมาเอง ทั้งที่ขณะนั้นยังไม่รู้จักกับการทำกัมมัฏฐาน ต่อมาแม้เวลาดูหนังก็ยัง ไปนั่ง สวดมนต์ แทน เพราะเห็น ว่าเป็น การหลอกลวงทั้งนั้น

เมื่อทำการพิจารณาดูตัวเองว่าเป็นเช่นนี้แล้ว จึงตัดสิน ใจว่า ลักษณะ เช่น นี้มิใช่ ของผู้ ครอง เรือน เสียแล้ว เหมาะสำหรับผู้ที่อยู่วัดมากกว่า

ด้วยเหตุนี้แหละที่ทำให้ข้าพเจ้าต้องออกบวชเมื่ออายุ 43 ปี ที่วัดเขาวังราชบุรี จนกระทั่งบัดนี้เป็นเวลา 14 ปี

ถ้าความรู้สึกเหล่านี้ยังคงอยู่ตราบใด ข้าพเจ้าก็ยังไม่อาจกลับมาครองเรือนได้ตราบนั้น

ธรรมที่ข้าพเจ้าชอบ มากและใช้ พิจารณาอยู่ทุก วันก็คือ อภิณหปัจจเวกขณปาฐะ (พระราชนิพนธ์ของพระ-บาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ)

ชราธมฺโมมฺหิ	เรามีความแก่เป็นธรรมดา
ชรํ อนตีโต	ล่วงความแก่ไปไม่ได้
พยาธิ ธมฺโมมฺหิ	เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา
พยาธิ อนตีโต	ล่วงความเจ็บไข้ไปไม่ได้
มรณํ ธมฺ โมมฺหิ	เรามีความตายเป็น ธรรมดา
มรณํ อนตีโต	ล่วงความตายไปไม่ได้
สพฺ เพหิ เม ปิเยหิ มนาเปหิ	เราละเว้นเป็นต่าง ๆ คือ พลัดพราก
นานาภาโว วินาภาโว	จากของรักของเจริญใจทั้ง-หลายทั้งปวง

กมฺมสฺสโกมฺหิ	เราเป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตน
กมฺมทายาโท	เป็นผู้รับผลของกรรม
กมฺมโยนิ	เป็นผู้มีกรรมเป็นกำเนิด
กมฺมพนฺธุ	เป็นผู้มีกรรมเป็นเผ่าพันธ์
กมฺมปฏิสรโณ	เป็นผู้มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย
ยกมฺมํ กริสฺสามิ	จักทำกรรมอันใดไว้
กลฺยาณํ วา ปาปกํวา	ดีหรือชั่ว
ตสฺส ทายาโท ภวิสฺสามิ	จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น
เอวํ อมฺเหหิ อภิณฺหํ	เราทั้งหลายจงพิจารณาเนือง ๆ อย่าง
ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ	นี้แล

ธรรมบทนี้ เป็นบทเตือนใจสอน ให้เห็น คติธรรมดา ซึ่งคนเราทุกคน จะต้องประสพแน่นอนโดยมิมีใครหลีกเลี่ยงได้ เพื่อเตรียมตัวเตรียมใจไว้ต่อสู้กับเหตุการณ์นั้น ๆ ความเศร้าโศกเสียใจจะได้เบาบางลง ดังที่ข้าพเจ้ากำลังประสบอยู่ในขณะนี้

คุณหมอเป็นคนดีมากทั้งทางโลกและทางธรรม มีใจสูงส่งเสริมสนับสนุนในการปฏิบัติธรรมของข้าพเจ้าทุกวิถีทาง ให้กำลังกายโดยช่วยส่งเงิน, ยาและเครื่องใช้สอยไปให้เสมอ ให้กำลังใจ คือ ถ้ามีเหตุขัดข้องทางบ้านก็ไม่ยอมบอกให้ทราบ เพราะเกรงว่าจะเป็นการกวนใจ ทุกครั้งที่คุณหมอส่งเงินและสิ่งของไปให้จะมีคำอนุโมทนาส่วนกุศลในการปฏิบัติธรรมของข้าพเจ้าด้วย

ขออุทิศส่วนกุศลที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้ทั้งมวลแด่ คุณแม่และคุณหมอประกอบ จักษุรักษ์ จงไปเกิดในสุขคติภพและสำเร็จมรรคผลนิพพานโดยเร็วเถิด

ประชุมพร จักษุรักษ์

คุณพ่อของลูก

คุณพ่อเคยเลี้ยงดูให้การศึกษา และให้การอบรมแก่ลูก ๆ มาตั้งแต่น้อยจนเติบใหญ่ คอยปกป้องดูแลให้ความรักและความอบอุ่นใจแก่ลูก ๆ เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำเมื่อลูก ๆ มีความทุกข์ หรือปัญหาที่ไม่สามารถจะแก้ไขได้ด้วยตนเอง ซึ่งความทุกข์และปัญหาเหล่านั้นจะลุล่วงไปด้วยดีเสมอเพราะคำแนะนำตักเตือนจากท่าน คุณพ่อรัก. เอาใจใส่และห่วงใยลูก ๆ ของท่านตลอดเวลา แม้แต่สิ่งที่น่ากลัวน่าหวาดเสียว ท่านก็ไม่ยอมให้ลูก ๆ เห็นหรือเข้าไปใกล้ ความทุกข์ยากต่าง ๆ หรือเรื่องเดือดร้อนใจในสิ่งใด ๆ ก็ตาม คุณพ่อไม่เคยปริปากให้พวกลูก ๆ ทราบเลย ด้วยเกรงว่าลูก ๆ จะต้องพลอยเดือดร้อน วิตกกังวลไปกับท่านด้วย จนลูก ๆ โตขึ้น จึงค่อย ๆ สอนให้รับผิดชอบในบางสิ่งบางอย่างขึ้น เหตุนี้ทำให้ลูก ๆ มีความภูมิใจ เคารพรัก และเชื่อฟังท่านเป็นอย่างสูง

เมื่อวันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2500 ในตอนเช้า คุณพ่อยังได้พูดคุยกับลูกจ้อเป็นปกติ ตอนบ่ายคุณพ่อไปเล่นดนตรีที่บ้านน้าวิลาศ จนเวลาประมาณ 21 น. หลังจากรับประทานอาหารค่ำแล้ว ก็ยังคงนั่งคุยกันอยู่ที่โต๊ะอาหาร คุณพ่อได้ก้มลงไปลูบหัวสุนัขเล่น แต่น้าตุ๋ยสังเกตเห็นคุณพ่อก้มอยู่นานผิดปรกติ ครั้นคุณพ่อเงยหน้าขึ้นมาในลักษณะตัวเอียง ตาช้อนขึ้น น้าตุ๋ยจึงรีบวิ่งไปรับ แต่ไม่ทันคุณพ่อได้ล้มฟาดลงกับพื้น และสิ้นสติทันที คุณภิญโญ แก้วประสิทธิ์ ได้รีบอุ้มคุณพ่อขึ้นใส่รถ ทั้งที่ร่างคุณพ่อใหญ่กว่าคุณภิญโญตั้งเกือบเท่าตัว น้าตุ๋ยก็รีบวิ่งไปตามคุณอาว์หมอ อรุณ รัตตะรังษี ซึ่งบ้านอยู่ใกล้ ๆ กัน ท่านก็รีบวิ่งมาทำการช่วยเหลือปฐมพยาบาล แต่ไม่สามารถจะช่วยได้ คุณพ่อได้จากลูก ๆ ไปโดยไม่มีวันกลับ ลูก ๆ ของคุณพ่อขอกราบขอบ พระคุณทุก ๆ ท่าน ที่ได้ร่วมกันช่วยเหลือคุณพ่อในครั้งนี้ด้วย

การจากไปอย่างกระทันหันของคุณพ่อ เป็นการสูญเสียครั้งใหญ่หลวงที่สุดในชีวิตของลูก ๆ ทำให้ลูก ๆ มี

ความเสียใจอย่างสุดซึ้งที่ยังไม่ทันได้ตอบแทนพระคุณอันยิ่งใหญ่ของท่าน ฉะนั้น แต่นี้ไปจึงมีเพียงสิ่งเดียว ที่ลูกๆ สามารถจะตอบแทนพระคุณท่านได้ก็คือ พยายามประพฤติปฏิบัติตนให้ดีและถูกต้องที่สุด ในทุกๆ กรณี ดังที่ท่านได้พร่ำสอนไว้ จากกรรมดีทั้งหลายนี้คุณพ่อได้กระทำมาชั่วชีวิตของท่าน คงเป็นผลให้ท่านไปสู่สุขคติภพเป็นแน่

อนึ่ง ในงานบำเพ็ญกุศลศพคุณพ่อ ตั้งแต่วันพระราชทานน้ำอาบศพ, ทำบุญ 7 วันปิดศพ ตลอดจนถึงวันพระราชทานเพลิง ได้มีผู้บังคับบัญชา, ญาติมิตรผู้ใต้บังคับบัญชาหลายท่าน ได้กรุณาเป็นเจ้าภาพสวด และวิ่งเต้นช่วยเหลือให้งานทุกๆ ด้านสำเร็จไปด้วยดี ลูกๆ ของคุณพ่อขอกราบขอบพระคุณทุกๆ ท่านไว้ในที่นี้ด้วย

นางยิ้ม อุดมวิทยาคุณ (จักษุรักษ์)

ชาตะ ๒๐ มกราคม ๒๔๒๑

มรณะ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๑๐

ประวัติ

นางยิ้ม อุดมวิทยาคุณ เป็นบุตรีของพระโหราธิบดี (คำ สุทธิคำ) นางโหราธิบดี (จันทร์ สุทธิคำ) เกิด 20 มกราคม 2421 ที่ตำบลบ้านขมิ้น อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี

มีพี่น้องรวมกัน 4 คน คือ

1. นางเอม อวยชัย ถึงแก่กรรม
2. นางยิ้ม อุดมวิทยาคุณ
3. ศิษยาภิบาลเปลื้อง สุทธิคำ ถึงแก่กรรม
4. หลวงสุรินทร์บริบาล (แถม สุทธิคำ)

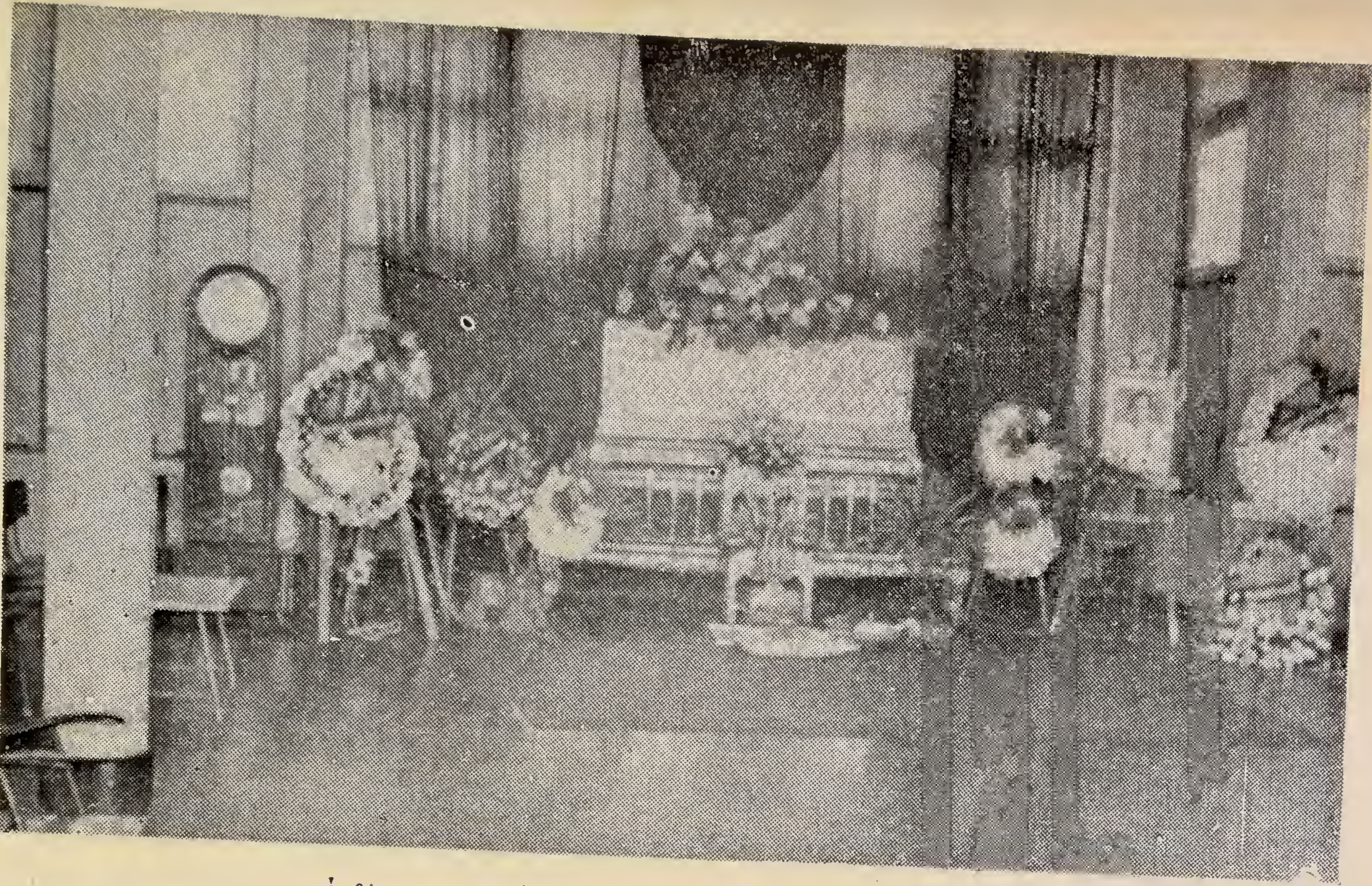
เมื่ออายุได้ 11-12 ปี ได้มีโอกาสเข้าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ฝ่ายในกับเจ้าจอมมารดาพร้อม ในรัชกาลที่ 5 โดยเป็นพระพี่เลี้ยงพระราชธิดาพระองค์หนึ่ง จนอายุได้ 20 ปีเศษ จึงลาออกมาอยู่กับบ้าน และได้สมรสกับพระอุดมวิทยาคุณ (อาบ จักษุรักษ์)

มีบุตรธิดารวมทั้งสิ้น 8 คน คือ

1. นายอนันต์ จักษุรักษ์ ถึงแก่กรรม
2. นางอุดม สุขสมาน
3. น.ส. เอิบ จักษุรักษ์ ถึงแก่กรรม
4. พลเรือตรีประกอบ จักษุรักษ์ ถึงแก่กรรม
5. นายประภัทร์ จักษุรักษ์
6. น.ส. ผะอบ จักษุรักษ์
7. ด.ญ. แดง จักษุรักษ์ ถึงแก่กรรม
8. น.ส. อนุตตรา จักษุรักษ์

นางยิ้ม อุดมวิทยาคุณ ได้ล้มป่วยโดยมีอาการหมดความรู้สึกซีกซ้ายของร่างกาย และข้อเข่าข้างขวาอักเสบ เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2509 ได้รับการรักษาทั้งแผนโบราณและแผนปัจจุบัน อาการมีแต่ทรงและทรุด จนวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2510 เวลา 07.15 น. ได้ถึงแก่กรรมด้วยอาการอันสงบ ท่ามกลางลูกหลานซึ่งได้คอยพยาบาลอยู่อย่างใกล้ชิดตลอดเวลา

สิริรวมอายุได้ 89 ปี

ที่ตั้งศพบำเพ็ญกุศล นางยิ้ม อุดมวิทยาคุณ

คำปรารภ

เนื่องในการฌาปนกิจศพคุณแม่ ลูก ๆ เห็นสมควรจะได้มีหนังสือเป็นบรรณาการเพื่อเป็น อนุสรณ์ แด่ท่านสักเล่มหนึ่ง เพราะในระหว่างที่ท่านยังดำรงค์ชีวิตอยู่ใน เป็นผู้ยึดมั่นในหลักธรรมอันดียิ่งผู้หนึ่ง มีการทำบุญ ฟังธรรม และรักษาศีล 8 ทุกวันพระ จนอายุเลย 80 แล้ว และมีโรคภัยเบียดเบียน ไม่สามารถจะไปวัดและถือศีล 8 ต่อไปได้ ท่านจึงยอมงด แต่ยังคงสวดมนต์ไหว้พระทุกเช้า–เย็น และชอบนั่งสมาธิ ยิ่งเวลาไม่สบายท่านไม่ยอมให้ใครกวนท่านเลย

ท่านเป็นผู้หัดทำใจให้มีสมาธิ มีความอดกลั้น อดทนต่อสิ่งที่ทำให้เกิดทุกข์ทั้งปวง แม้ในคราวที่ประสบเหตุการณ์ไฟไหม้บ้าน ต้องเสียทรัพย์สินจนเกือบหมดตัว และสูญเสียชีวิตบุตรคนที่ 3 ไปในเวลาอันใกล้ ๆ กัน ท่านก็ยังทำใจของท่านไม่ให้เกิดความทุกข์จนเกินไป ทำให้ลูก ๆ ยึดท่านเป็นหลักใจได้เป็นอย่างดี

อีกทั้งในวาระสุดท้ายของท่านที่ล้มป่วยลง อาการเจ็บปวดและความทรมานจากโรคที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ท่านก็จะพูดและสั่งสอนบรรดาผู้ที่มาเยี่ยมเยียน ตลอดทั้งลูกหลานที่พยาบาลนั้นว่า สังขารนี้ไม่เที่ยง ต้องมีการแปรปรวนไปเป็นธรรมดา อันความเจ็บปวดนั้นอยู่ที่ร่างกาย แต่ส่วนจิตต์นั้นต้องมีสมาธิอยู่เสมอ คำสั่งสอนเหล่านี้ของท่านเป็นเครื่องบรรเทา – ความทุกข์โศก ของลูก หลานเป็นอย่างดี ดังเห็นได้จากการสูญเสีย พลเรือตรี ประกอบ จักษุรักษ์ ไปในเวลากระทันหัน ลูกหลานก็ยังกระทำภาระกิจให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ถึงในขณะนี้ คุณแม่จะได้ดับสูญไปแล้วก็ตาม ลูก ๆ ก็ยังมีความรู้สึกเสมือนหนึ่งว่าท่านยังส่งวิถีจิตต์คอยดูแลลูก ๆ อยู่กระนั้น

เมื่อได้อ่านเรื่องหัดทำใจ จากหนังสือแจกในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่นวม และเรื่องเบญจขันธ์ จากหนังสือแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ ซึ่งแพทย์หญิงอุไรวรรณ รสานนท์ เป็นผู้จัดพิมพ์ มีคติพจน์ที่ดี และตรง

กับที่คุณแม่ได้เคยปฏิบัติ ซึ่งอาจจะมีประโยชน์แก่ท่านที่ได้อ่านต่อไป จึงได้ขออนุญาต แพทย์หญิง อุไรวรรณ รสานนท์ พิมพ์ลงในหนังสือแจกงานฌาปนกิจศพคุณแม่ ซึ่งท่านก็อนุญาตและยังได้กรุณาตรวจทาน แก้ที่ผิดให้ด้วย จึงขอขอบพระคุณ แพทย์หญิง อุไรวรรณ รสานนท์ ไว้ในที่นี้ด้วย

ด้วยอำนาจบุญกุศลที่ลูก ๆ ได้ประกอบขึ้นในครั้งนี้ หากคุณแม่ สามารถทราบได้โดยญาณวิถีใด ๆ ก็ดี ขอจงสำเร็จอิฏฐวิบูลผลในสัมปรายภพนั้น ๆ เทอญ.

หนังสือหัดใจ

ขันธ์ห้าย่นย่อคือกายและใจนี่เอง เมื่อเกิดขึ้นแล้วมีความแก่ความไข้ความตายเป็นเนื้อหนังอยู่ในขันธ์ห้านั้น ดุจของสิ่งเดียวกันก็ว่าได้ ขันธ์ห้ากับความแก่ความไข้ความตายเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ เหมือนดวงไฟกับความร้อนจะแยกออกจากกันไม่ได้ฉะนั้น, ความแก่ของรูปนั้น เมื่อรูปตั้งขึ้นในครรภ์แล้วก็แก่ไปทีเดียว, ได้แก่ความแปรไปของรูปคือไม่คงที่อยู่ได้ ประดุจดวงอาทิตย์ที่ขึ้นมาทางทิศตะวันออกแล้วก็ไม่คงที่เลื่อนรี่ไปสู่ทิศตะวันตกมิได้หยุดยั้งฉันใด รูปเมื่อตั้งขึ้นแล้วก็แปรไปฉันนั้น

เมื่อรูปมีความแก่อยู่เสมออย่างนี้ นามธรรมสี่คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณที่อาศัยอยู่ในรูปนั้น ก็ต้องแก่แปร ไปตามรูป เหมือนผลมะม่วงกับรสมะม่วง เมื่อผลอ่อนก็มีรส อย่างหนึ่ง ครั้นผลแปรไปแก่หรือสุก ก็มีรสต่าง ๆ กันไปโดย ลำดับฉันใด รูปกับนามก็แก่แปรไปเป็นลำดับด้วยกันฉันนั้น ลองนึกดูเมื่อครั้งยังอยู่ในโรงเรียน เวลานั้นร่างกายยังเป็นเด็ก นามธรรมก็เป็นอย่างหนึ่ง ครั้นเวลานี้ร่างกายแก่แปรมาเป็น ผู้ใหญ่ นามธรรมก็แก่แปรไปเป็นอย่างหนึ่ง ผิดกันกับเมื่อยัง เป็นเด็ก

เพราะฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า รูปนามมีความแก่ไปด้วย กันเป็นธรรมดา ไม่มีเวลาที่จะหยุดยั้ง พอเกิดก็แก่แปรเรื่อย ไปทีเดียว ความไข้นั้นเล่า ก็เป็นไข้อยู่เสมอมิได้ว่างเว้น คือ ความหิวข้าวอยากน้ำมีอยู่ทุกวันทุกเวลา ลองนึกดูเมื่อเวลาที่หิว ข้าวอยากน้ำจนทนอยู่ไม่ได้ นั่นแลนับว่าเป็นไข้ ต้องหายา คือข้าวแลน้ำมากินแก้ไข้ เมื่อกินข้าวลงไปคำหนึ่งหรือน้ำอึก หนึ่งนั้นใช่ความหิวความอยาก ซึ่งเป็นไข้อยู่นั้นจะหายไปหมด เมื่อไร เป็นแต่ความหิวความอยากอย่างมากค่อยจางไปหน่อย

หนึ่งเท่านั้น เมื่อความหิวยังไม่หมดไปเพียงใด ก็ตกอยู่ในเรื่องที่ยังเป็นไข้อยู่เพียงนั้น พอกนต่อ ๆ ไปความหิวก็ค่อยน้อยไปตามลำดับ เมื่อไข้คือความหิวหมดไปเปลี่ยนไข้คือความอิ่มอึดอัดเกิดขึ้น จึงต้องเลิกการกินข้าวแลน้ำนั้น พอหยุดการกินลงขณะใดขณะนั้นความหิวก็เกิดขึ้นทีละน้อย ๆ ไป เพราะข้าวแลน้ำที่กินลงไปกระเพาะอาหาร ที่สำหรับรับข้าวแลน้ำ นั้นทำงานย่อยอาหารอยู่เสมอ จึงรู้ได้ว่าความอิ่มอึดอัดค่อยหายไปทีละน้อย ๆ นั้นก็แปลว่าความอิ่มอึดอัดจางไป กลายเป็นความหิวไปอีกแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเห็นได้ว่าเป็นไข้อยู่เสมอไม่มีเวลาหยุด ดุจดังเรือรั่วแล่นอยู่ในทะเล เจ้าของต้องวิดน้ำอยู่ร่ำไป ถ้าหยุดวิดทิ้งไปเรือก็จมลงในทะเลฉันใด รูปก็เป็นไข้อยู่เสมอ ต้องกินยาคือข้าวแลน้ำร่ำไป ถ้าไม่กินร่างกายก็ตั้งอยู่ไม่ได้ฉันนั้น

เมื่อรูปเป็นไข้อยู่เสมออย่างนี้ นามธรรมสี่คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่อาศัยอยู่ในรูปนั้น ก็ต้องเป็นไข้ไปตามรูปเหมือนคนสองคนจับมือกันวิ่งไป ได้รับความทุกข์คือความเหนื่อยด้วยกันฉันใด รูปกับนามก็เป็นไข้ด้วยกันฉันนั้น ลองนึกดูเมื่อเวลาที่ร่างกายไม่สบายมีเจ็บหัวปวดท้องเป็นต้น ความคิด

ความรู้เป็นต้นก็ไปรวมกันอยู่ที่เจ็บหัวปวดท้องนั้นด้วย เพราะฉนั้นจึงเห็นได้ว่ารูปกับนามมีความไข้อยู่ด้วยกันเป็นธรรมดาไม่มีเวลาพักเลย ความตายนั้นเล่า รูปนามก็ใกล้เขาไปเสมอเหมือนกัน เพราะรูปนามเกิดขึ้นแล้ว ก็มีกำหนดตายตามอายุมากแลน้อยด้วยความดีแลชั่วที่ตนทำของตนมา ถ้าเราจะคิดดูว่า ตัวของเราได้เกิดขึ้นในโลกนี้ จะมีอายุอยู่ไปได้สักเท่านั้นวัน เท่านั้นเวลา พอเกิดขึ้นเวลาใด ครั้นเวลานั้นล่วงไปก็ได้ชื่อว่าอายุของเราสิ้นไปหมดไปตามเวลาที่ล่วงไปมิได้หยุดเลย เหมือนธูปที่จุดไฟแล้วไฟก็ไหม้หมดสิ้นเข้าไปฉันใด อายุของรูปนามก็หมดสิ้นเข้าไปฉันนั้น อีกอย่างหนึ่งลองนึกถอยหลังไปดูเมื่อเราเป็นเด็กพอจำความได้ ร่างกายแลความคิดความรู้เวลานั้นเดี๋ยวนี้หายไปไหนหมด ก็จะเห็นได้ว่าหมดไปแล้ว ไม่มีเหลืออยู่สักอย่างเดียว ร่างกายแลความคิดความรู้เป็นต้น ที่มีอยู่เดี๋ยวนี้เป็นของเกิดขึ้นใหม่ก็หมดเรื่อยไป เหมือนอย่างที่หมดไปแล้วเหมือนกัน

เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า กายแลใจของเราพอเกิดขึ้นแล้วมิเนื้อหนังเป็นความแก่ความไข้ ใกล้ต่อความตายเข้าไปเป็น

ธรรมดา แม้ร่างกายแลความคิด ความรู้เป็นต้น จะมีอาการดีแลชั่ว สุขแลทุกข์ หยาบแลละเอียดประการใด ก็มีเนื้อหนังเป็นแก่ไข้ ใกล้ต่อความตายเข้าไปทุกวันทุกเวลา เท่ากับดินดิบที่ช่างปั้นผู้ฉลาดปั้นเป็นรูปมนุษย์ผู้หญิงผู้ชายที่มีรูปร่างต่าง ๆ กัน ถ้าจะดูรูปร่างอาการสัณฐานก็ต่าง ๆ กัน แต่เนื้อหนังก็เป็นดินดิบเหมือนกันฉันใด ร่างกายแลใจของเราก็มีอาการต่าง ๆ แต่เนื้อหนังเป็นแก่ไข้ ใกล้ต่อความตายเหมือนกันฉันนั้น เมื่อทราบว่ากายแลใจมีเนื้อหนังเป็นความแก่ ความไข้ ใกล้ต่อความตายอย่างนี้แล้ว ก็จะถอนความรักกายแลใจที่สำคัญว่าดีงามเสียได้ เพราะความแก่ ไข้ตายนี้เป็นของไม่ควรรัก เป็นของควรเบื่อหน่าย ไม่ควรยินดียึดไว้ ต้องปล่อยให้หมดทั้งกายแลใจ ที่มีเนื้อหนังเป็นแก่ไข้ตายแลอาการสัณฐานทั้งปวง ปล่อยให้หมดไม่ว่ากายแลใจชนิดใดทั้งภายในภายนอก คำที่ว่าปล่อยนี้หมายความว่า ไม่พัวพัน ไม่ยึดถือ ไม่เหลียวแล ไร่เพ่งพิศ ไม่เอาธุระ ไม่เกี่ยวข้อง เมื่อปล่อยกายแลใจที่มีเนื้อหนังเป็นแก่ไข้ตาย และอาการสัณฐานต่าง ๆ ได้ทั้งหมดแล้ว ก็ได้ชื่อว่าปล่อยขันธ์ทั้งห้าได้หมด ถ้าปล่อยยังไม่ได้ ก็ควรหัดใจน้อมไปดูที่ความว่างเปล่า เมื่อน้อมใจ

ออกไปดูได้แล้ว ก็จะรู้ได้ว่าภาคข้างรูปเสียงกลิ่นรสโผฎฐัพพะนั้น เป็นของหลอกลวงประกอบด้วยทุกข์โทษมาก เพราะสรรพความเดือดร้อน ทุกข์ระทม เศร้าหมองทั้งหลาย ที่ล่วงไปแล้วแลในบัดนี้ทั้งหมด เกิดขึ้นได้ก็เพราะใจนึกไปคิดไปในภาคข้างรูปเสียงกลิ่นรสโผฎฐัพพะนี้แล อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม คงไม่พ้นห้าอย่างนี้ไปเป็นแน่

เพราะฉะนั้นภาคข้างความว่างเปล่าจึงเป็นสุขสบายดี ไม่มีความเดือดร้อนเลยเมื่อรู้ว่าภาคข้าง รูป เสียง กลิ่น รสโผฎฐัพพะประกอบด้วยทุกข์โทษ แลภาคข้างว่างเปล่าเป็นความสุขสบายดีอย่างนี้แล้ว จงอุตส่าห์น้อมใจไปดูที่ว่างเปล่าให้มาก ๆ แม้จะทำกิจการสิ่งใด ๆ เมื่อนึกขึ้นได้เมื่อไรก็น้อมใจไปดูที่ว่างเปล่านั้นไว้ เมื่อหมั่นหัดใจน้อมไปดูที่ว่างเปล่าดังว่ามานี้ ไม่ช้าก็จะรู้ได้ด้วยใจของตนเองว่าใจค่อยเบาสบายขึ้นกว่าแต่ก่อน รวมใจความที่ได้อธิบายมาตั้งแต่ต้นจนที่สุดนี้ประสงค์ใจความสองข้อ ข้อหนึ่งประสงค์จะให้รู้ว่า ภาคข้างรูป เสียง กลิ่น รส โผฎฐัพพะ เป็นทุกข์โทษมาก ประกอบ

ด้วยภัยอันตรายต่าง ๆ ข้อสองประสงค์จะให้รู้ว่า ภาคข้างพ้นจากรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ นี้ เป็นของว่างเปล่าปราศจากทุกข์โทษแลเป็นสิ่งที่ไม่มีความเดือดร้อน เมื่อทราบใจความสองข้อนี้แล้ว พึงหมั่นพิจารณาดูโทษของรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ แลพิจารณาให้เห็นคุณในการออกไปเสียจาก รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

เมื่อหัดใจน้อมออกไปจาก รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพ-พะได้จนรู้ว่า ค่อยเบาสบายกว่าแต่ก่อน เหมือนได้เพื่อนที่ดีมีความอุ่นใจแล้ว คราวนี้ควรหัดใจต่อไปอีกคือคิดว่า ความรักความโกรธอารมณ์หยาบนี้ ที่รวมย่อเรียกว่ากิเลสนั้นไม่มีในขันธ์ห้า ข้อที่มีกิเลสอยู่ก็เพราะผูกใจไว้ในเหตุของกิเลส ซึ่งยังไม่ปรากฏเป็นความรักความโกรธ เช่นกับผูกใจไว้ว่า ถ้าใครมาพูดจาอ่อนหวาน หรือแสดงกายเรียบร้อยแก่เรา ๆ จะรัก ถ้าพูดจาหยาบคายหรือแสดงกายไม่เรียบร้อยดูถูกเรา เราจะโกรธเป็นต้น เมื่อผูกใจไว้อย่างนี้แล้ว ภายหลังมีใครมาพูดจาอ่อนหวานหรือแสดงกายเรียบร้อย ความรักก็ปรากฏขึ้นทันที ถ้าพูดจาหยาบ

คายหรือแสดงกายไม่เรียบร้อย ดูถูก ความโกรธก็ปรากฏขึ้นทันทีเหมือนกัน

เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าความรักความโกรธนี้ ปรากฏขึ้นเพราะเหตุที่ผูกใจไว้แท้ ๆ ถ้าไม่ผูกใจไว้แล้ว ความรักความโกรธก็ไม่มีในขันธ์ห้าจริง ๆ ความรักความโกรธอย่างที่ว่ามาแล้วนี้ เกิดขึ้นเพราะเครื่องกระทบภายนอก ตามเหตุที่ผูกใจไว้อีกอย่างหนึ่ง ความรักความโกรธเกิดขึ้นเพราะสัญญากระทบภายใน ตามเหตุที่ผูกใจไว้เหมือนกัน เช่นกับสัญญาของเราที่จำไว้ได้ว่า คนนั้นเอื้อเฟื้อแก่เรา อีกคนหนึ่งประทุษร้ายเรา แลเราผูกความรักความโกรธไว้ในคนทั้งสองนั้นด้วย ถ้าสัญญาทั้งสองสัญญา สัญญาใดสัญญาหนึ่งนั้นมากระทบใจ ความรักหรือความโกรธก็ปรากฏขึ้นทันที อย่างนี้จะโทษว่าสัญญานั้นเป็นความรักความโกรธไม่ได้ หรือจะโทษว่าใจเป็นความรักความโกรธก็ไม่ได้เหมือนกัน ต้องโทษว่าเพราะผูกความรักความโกรธไว้ ความรักความโกรธจึงปรากฏขึ้น ถ้าจะยังสงสัยอยู่ว่าความรักความโกรธ จะมีอยู่ในสัญญาหรือในใจบ้างแล้ว ลองนึกดูถึงคนที่เรารักหรือคนที่เราโกรธ คนทั้งสองนั้นเอง แต่ก่อนเมื่อ

เขายังไม่ได้มาทำความเอื้อเฟื้อหรือประทุษร้ายเรา สัญญาคนทั้งสองนั้นมากระทบใจเรา ๆ ก็เรื่อย ๆ ไม่รู้สึกรักไม่รู้สึกโกรธ เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า ความรักความโกรธนี้ปรากฏขึ้นเพราะเหตุที่ผูกใจไว้แท้ ๆ ถ้าไม่ผูกไว้แล้วความรักความโกรธก็ไม่มีในขันธ์ห้าจริง ๆ

อีกอย่างหนึ่งวิธีหัดใจ แม้จะไม่หัดตามอย่างที่ว่ามานั้นก็ได้ แต่ต้องรู้ว่าความรู้ทั้งปวง เกิดขึ้นแล้วต้องดับไปทั้งนั้น เกิดนั้นหมายความว่า ใจที่รู้ขึ้นในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งก็ตามเรียกว่าเกิด ดับนั้น หมายความว่า ใจที่รู้ขึ้นในอารมณ์เหล่านั้นหายไป เรียกว่าดับคราวนี้เมื่อใจรู้ขึ้นในอารมณ์ใด ก็พิจารณาใจไปว่าใจจะดับไปจากอารมณ์นั้น อุตส่าห์พิจารณาอย่างว่ามานี้ให้มาก ๆ

□ ขันธ์ทั้งห้าย่นย่อก็ใจกาย แก่ไข้ตายต่างหากจากขันธ์หรือ จึงหลงรักขันธ์ห้าจนตาปรือ ผูกกันอื้อซึ่งแท้แก่ไข้ตาย ทุกข์ทั้งปวงซึ่งกันส่วนขันธ์รัก ดูขันนักพากันงงหลงไม่หาย ต้องทนทุกข์ยากไร้ทั้งใจกาย รู้แล้วหน่ายถอนรักผลักยินดี ขันธ์ห้าแก่ไข้ตายควรหน่ายรัก เหมือนของหนักแบกไปในวิถี ขันธ์ชั่วร้าย

ลวงบอกหลอกว่าดี ประหนึ่งผีหลอกให้หมายว่าจริง ทำอย่างนี้เกิดดิ้นแสนวิเศษ ทำลายเหตุพ้นทุกข์เป็นสุขยิ่ง หลงตามไปไม่ช้าพาไปทิ้ง เพราะขันธ์สิ่งผันแปรแก่ไข้ตาย แม้คิดนึกตริกตรองทำนองมาก จะอื่นจากขันธ์ห้านั้นอย่าหมาย ถึงใจแอบแนบอารมณ์อย่างคมคาย จนลืมกายทุกสิ่งทิ้งนิวรณ์ ก็ไม่พ้นจากขันธ์ของผันแปร เมื่อรู้แน่ชัดจิตรีบคิดถอน ความยินดีในอารมณ์ที่จมนอน ทั้งรีบร้อนถอนอาลัยเลิกหมายชม ปล่อยให้หมดขันธ์ห้าเป็นผาสุก ไม่มีทุกข์มาระคายเท่าปลายผม กิเลสหายตายเหี้ยนเตียนอารมณ์ สิ้นนิยมสังขารการโลกีย์ ขันธ์เปล่า ๆ เบาดีไม่มีชั่ว หมดความกลัวใจผ่องไม่หมองศรี เป็นจบเรื่องเครื่องกังวลรนอยากดี ชั่วไม่มีดีก็เว้นเย็นสบาย ฯ

□ พระธรรมนี้มีแท้แน่สัจจริง สิ้นความหวังพ้นกิเลสวิเศษแท้ เมื่อนึกดูจำได้หายหนักแล เพราะรู้แน่ชัดไว้จึงได้เบาเปรียบกามเปลือกธรรมแก่นจิตแล่นรู้ พบแล้วอยู่รู้รสหมดง่วงเหงา ชอบรสแก่นหรือเปลือกจงเลือกเอา รสเปลือกเมาไม่ส่างทางเกิดตาย รสแก่นส่างทางระงับดับทุกข์ร้อน หมดนิวรณ์พ้นชั่วความกลัวหาย มีแท้ ๆ แน่จริงทั้งหญิงชาย รสกามร้ายร้อน

จิตเที่ยวคิดครวญ รสพระธรรมเย็นฉ่ำยิ่งน้ำทิพย์ พอนึกจิบชื่นจิตคิดสงวน ยิ่งจิบก็ยิ่งปลื้มดื่มใจชวน พระคุณล้วนสุขสบายพ้นภัยเวร แม้สังขารจะวิบัติต้องพลัดพราก แต่ส่วนภาคธรรมแท้ให้แลเห็น เบาใจหายระทมสุขร่มเย็น ช่างชัดเจนแจ่มจริงทิ้งวุ่นวาย ดูภาคธรรมส่างเพลินจากโลกพลัน ดวงจิตนั้นผ่องเหมือนดังเดือนหงาย เผลอไปทางโลกเพลินเดินสบาย เพราะใจกายเคยเพลินเดินมานาน ถึงจะเพลินก็ไม่เพลินเหมือนแต่ก่อน เพราะธรรมคอนถ่วงหนักค่อยหักหาญ มีสติขึ้นเมื่อไรหายรำคาญ เลิกคิดอ่านน้อมใจไปสู่ธรรม ฯ

□ เห็นธรรมชัดขาดอยากหลุดจากจำ อยากเห็นซ้ำพาวุ่นให้ขุ่นหมอง จิตก็ยุ่งธรรมก็หายย้ายทำนอง ตกอยู่กองสัญญาพาวุ่นวาย ยิ่งอยากก็ยิ่งมัวกลัวเข้าแทรก สัญญาแปลกไม่หยุดสุดจะหมาย หยุดอยากเสียใจสงบพบสบาย สัญญาหายธรรมเห็นดังเช่นเคย ธรรมที่เห็นเป็นส่วนธรรมจำได้แน่ สิ้นอยากแท้เย็นครันจิตนั้นเฉย หมดกังวลขวนขวายสบายเอย ร้องเว้ย ๆ ความอยากต้องจากกัน ต่อนี้ไปจะไม่เชื่อความอยากแล้ว เพราะพบแก้วสิ้นอยากยิ่งทุกสิ่งสรรค์ เหวย ๆ เจ้าตัณหาใจ

อาธรรม์ จะจากกันแล้วหนอต่อนี้ไป เรื่องของเจ้าทั้งหลายวุ่นวายนัก เรารู้จักเจ้าแล้วคงแคล้วได้ สงบจิตไม่คิดอ่านการใดๆ ส่วนธรรมไม่อยากดูเห็นอยู่เอง ธรรมกับจิตตั้งคู่ดูสะอาด เพราะตัดขาดความอยากพ้นจากเพ่ง จิตเห็นธรรมอุ่นใจไม่วังเวง ดูปลั่งเปล่งผ่องใสหายราคี จิตก็เอี่ยมธรรมก็อ่องทั้งสองภาค เป็นสิ้นยากจากทุกข์เป็นสุขศรี ทรัพย์สมบัติน้อยใหญ่ในโลกีย์ ถึงไม่มีก็ไม่ทุกข์สุขในธรรม ฯ

□ เรื่องนึกคิดของใจใครเชื่อเข้า ต้องโศกเศร้าติดตังในสังขาร ทำให้วุ่นขุ่นเคืองเรื่องรำคาญ เพราะคิดอ่านของจิตอนิจจัง คิดอย่างนี้เดี๋ยวนึกไปอย่างโน้น เหมือนลิงโผนไม่หยุดสุดจะหวัง หลงเชื่อไปตกหล่มต้องจมปรัง อยู่ในฝั่งโลกีย์ที่กันดาร ปล่อยคิดนึกเสียเถิดประเสริฐนัก ไม่ต้องรักไม่ต้องชังหมู่สังขาร จะคิดนึกไปเท่าไรไม่รำคาญ กิเลสมารหายลับไม่จับใจ ถึงสุขทุกข์น้อยใหญ่ดังไฟพิษ แต่ดวงจิตไม่ไปรักหรือผลักไส เพราะธรรมมีอยู่แก่จิตสนิทใน เป็นกระไรพ้นชั่วความกลัววาย ใจก็จืดหมดหมองไม่ต้องดู สิ้นอยากรู้ดิ้นรนหมดขวนขวาย ทุกข์กินนอนต้องรับสำหรับกาย เรื่องหยาบคายความชั่วกลัวไม่

ทำ ความดีทำได้หมดงดแต่ชั่ว ไม่มีกลัวเย็นใจหายวุ่นหวำ ขันธ์คงห้าผู้รู้หายหน่ายจากจำ เป็นสุดคำขันธ์เปล่าเราไม่มี มีแต่ทุกข์เกิดดับสำหรับขันธ์ ส่วนใจนั้นย่อมรู้ทุกข์ไม่บุกหนี หมดอยากได้หายรักสิ้นอยากดี ใจกายมีแต่ทุกข์ไม่สุขเลย ใจรู้กายภายในไม่หมายที่ อยากไม่มีทั่วไปใจก็เฉย พระธรรมมีอยู่กับใจสบายเอย เฉย ๆ เชยชมธรรมไว้ร่ำไป ฯ

□ ความอยากประกอบใจ ใช้ใจไปหาสัญญา พัวพันกันแน่นหนา ทำให้ช้าห่างนิพพาน ใจสิ้นความอยากได้ นั่นแลใจพ้นบ่วงมาร กินนอนไม่รำคาญ เป็นผาสุกทุกคืนวัน ไม่รู้นี่เลวร้าย พาเวียนว่ายเหมือนจังหัน เวียนเกิดเวียนตายกัน เพราะไม่รู้จักความจริง ขันธ์ห้าหมดจดแท้ แต่ผันแปรไม่ใช่นิ่ง รู้ขันธ์ตามความจริง ใจก็เบาเย็นสบาย ใจไม่มีกิเลส แสนวิเศษไม่กลัวตาย นึกไปก็ไม่หมาย ยึดว่าเที่ยงสักสิ่งเดียว นึกไปไม่ขุ่นมัว หมดความชั่วหายร้อนเที่ยว ชอบอยู่แต่ผู้เดียว ไม่ต้องนึกเอาใจใคร ใครจะชอบก็ช่าง ใครจะชังก็ตามใจ ใครว่าก็ว่าไป ใครพ้นทุกข์ได้เป็นดี ฯ

□ โอ้อกเราเร่าร้อนด้วยข้อนคน โทษของตนมีมากไม่

อยากเห็น ชอบดูโทษของเขาทุกเช้าเย็น เหลือจะเว้นจิตได้เพราะใจเคย ต่อนี้ไปจะระวังตั้งสติ ไม่ให้ริว่าเขาแล้วเราเอ๋ย ดูโทษเขาเราใจไม่เสบย มักจะเลยเร่าร้อนเพราะค่อนกัน ดูโทษตนดีกว่าเป็นผาสุก ไกลจากทุกข์เหมือนเหล่าชาวสวรรค์ เสวยสุขรื่นรื่นทุกคืนวัน ถ้าใครหมั่นดูโทษตนคงพ้นภัย เขาอยากดีเท่าไรอย่าไปขัด ทั้งไม่ตัดไม่ต่อเป็นข้อใหญ่ เขาอยากดีเราขัดเขาขัดใจ พูดกันไปมักวุ่นต้องขุ่นเคือง

□ เป็นคนไม่ประพฤติต่ำกว่าคน ถ้ารักตนระวังตนให้พ้นร้อน เรื่องความชั่วของใครอย่าไปตอน เอามาค่อนว่าเขาเมาอารมณ์ ชั่วของใครร้อยพันก็ของเขา ไม่ทำให้เราระคายเท่าปลายผม ว่าเขาชั่ว ๆ ติดเราเผาอารมณ์ ต้องนอนกลมเกรียมตรองหมองใจตน เราจะลาโลกสามข้ามกองทุกข์ แสวงสุขอย่างวิเศษตัดเหตุผล ไม่ควรยุ่งรุงรังทำกังวล ยุ่งกับคนร้อนใจเหมือนไฟลาม ร้อนอะไรไม่ใหญ่เท่าอยากดี เหมือนไฟจี้เผาจิตยิ่งพิษหนาม อยากดีมากร้อนมากทุกข์ยากตาม ตรองได้ความเพียรละเกิดสบาย ฯ

□ ผีของจิตพิษร้ายกลัวไม่ดี นึกขึ้นทีไรไม่สบายหนา ทำให้วุ่นวายจิตคิดไปมา นึกหาท่าหาทางต่าง ๆ ไป ถ้าอย่างแรงหนักในอกวิตกจัด นึกคิดคัดหาเรื่องเครื่องแก้ไข ไม่สบายทุกข์ระทมเข้าถมใจ เป็นห่วงใยหม่นหมองข้องรำคาญ รู้ว่ากลัวจะไม่ดีนี้ร้อนจิต สงบคิดมุ่งทำกรรมฐาน ดูไม่เที่ยงของใจสบายบาน เย็นสำราญพ้นภัยหายราคี ดูใจไม่เที่ยงซ้ำ ๆ รำไปเกิดได้มาเกิดประสบพบวิถี ดำเนินไปถึงผลพ้นโลกีย์ หนทางนี้เอกหนาอุตส่าห์เพียร ฯ

□ หมั่นรีบร้อนสอนใจของตนเอง อย่าเที่ยวเพ่งโทษเขาโทษเราถม รู้ตัวผิดละได้หายระทม นั่นแลสมหาสุขถูกทำนองถ้าตัวเรียนเพียรข้างทางระงับ แต่เที่ยวจับโทษเขาเราเศร้าหมองเสียประโยชน์ของตัวมัวเที่ยวมอง ดูโทษของคนอื่นทุกคืนวันพอนั่งใกล้คนเข้ากล่าวเรื่องเหลว คนนั้นเลวคนโน้นผิดจิตป่วนปั่นนั่นไม่รู้นี่ไม่เห็นพูดเป็นควัน ฟุ้งทั้งนั้นร้ายนักเพราะอยากดี เรื่องดูโทษของเขาจิตเราขุ่น รำคาญกรุ่นมัวหมองไม่ผ่องศรี ระคายจิตไม่ชอบประกอบมี ร้อนทันทีเหมือนไฟมาไหม้รน เมื่อเริ่มเรียนทางระงับสำหรับอะไร ลองถามใจตัวดูคงรู้ผล เพื่อนิพพานใจ

หวังสิ้นกังวล รู้สึกตนหรือไม่ใครเขาเกณฑ์ เห็นชอบเองจึงอุตส่าห์แสวงสุข กลับหาทุกข์ใส่ใจไม่แลเห็น เรื่องค่อนเขาเผาอกนรกทั้งเป็น ทุกข์ออกเด่นกลัวเขานั้นเผาใคร หรือจะพ้นทุกข์ได้ทางค่อนเขา จึงมัวเมาพูดพร่ำห้ามไม่ไหว เรื่องยกตัวค่อนเขาจะเอาอะไร ป่วยกายใจได้เปล่าเสียเวลา เรื่องค่อนเขาก็เราอยากจะดี เป็นธุลีของจิตริษยา ช่างยอมให้บาปหนักมาชักพา หลงเห็นว่าพูดนี้ดีสบาย ฯ

□ เรื่องความร้อนของใจทั้งหลายนั้น อย่างเข้มข้นขุ่นหมองไม่ผ่องใส ที่ล่วงไปคิดดูรู้ทันใด กามทำให้ร้อนต่าง ๆ สิ้นทั้งปวง เมื่อเห็นความเดือดร้อนแต่ก่อนมา เพราะจิตคว้ากามเกี่ยวเที่ยวเหนี่ยวหน่วง กลัวที่สุดเข็ดขามกามทั้งปวง ก็สิ้นห่วงใจพ้นไม่ปนกาม สมบัตินึกตรึกเพลินเจริญใจ ถ้านึกไปรู้ยั้งจิตคิดหักห้าม เป็นเรื่องล่อหลอกจิตคิดลามปาม ต่อเนื่องความยืดยาวเที่ยวสาวไป เสียเวลาเปล่า ๆ ไม่เข้าทาง รีบปล่อยวางจิตปลดเปลื้องเรื่องเหลวไหล เรื่องสบายในกามความอาลัย เป็นแก่งใหญ่กีดขวางหนทางธรรม เมื่อนึกไปในกามห้ามจิตหยุด ก็ผ่องผุดในใจหายซอกซ้ำ หมดอารมณ์กามหยาบทั้งบาปกรรม

เหมือนทองคำสิ้นราคีไม่มีมัว อยู่ส่วนหนึ่งไม่ปนกามงามสะอาด เหมือนจันทร์ปราศเมฆกระจ่างสว่างทั่ว สุขสำราญเพราะใจไม่พันพัว กับกามมัวหมองใจหายรำคาญ ทั้งรู้จริงว่าขันธ์ของผันแปร เป็นทุกข์แท้ห้ามไม่ได้ใช่แก่นสาร จิตสงบพ้นภัยสบายบาน ไม่มีมารนั่งนอนหมดร้อนใจ จิตคิดขึ้นเหมือนปลาผุดที่สุดดับ ธรรมระงับเงียบกว้างสว่างไสว วิเวกจริงพ้นยุ่งฟุ้งหมดไปสิ้นสงสัยหายร้อนนอนสบาย ฯ

□ หวังพึ่งธรรมจำเป็นต้องเห็นโทษ ความรักโกรธฟุ้งซ่านการเหลวไหล ทั้งอยากดีในคนกังวลใจ เพียรละไปหายวุ่นเป็นคุณครัน พอหลับตาก็สงบไม่พบร้อน นั่งหรือนอนสบายหายกระสัน ระวังกามสัญญาสารพัน มักป่วนปั่นบังธรรมให้รำคาญ สัญญาคนร้ายมากคิดจากเสีย หลีกเตีย ๆ หลับตาไม่ว่าขาน เรื่องความชั่วของใครใช่กิจการ หวังนิพพานดูธรรมไว้ร่ำไป ก็จบเรื่องกังวลรนหาทุกข์ เกษมสุขในธรรมตามวิสัย ถ้าบุญมีแก่กล้าชักพาไป นิพพานได้ชาตินี้ยิ่งดีเลย แม้ไม่ได้นิพพานก็หวานฉ่ำ อยู่ในธรรมเบาทุกข์เป็นสุขเฉย สติตั้งระงับกายไปตามเคย เรื่องชมเชยกามห้าอย่านึกไป นึกแต่ขันธ์ทั้งห้าว่าไม่

เที่ยง เป็นทุกข์เพียงแผลผีดีที่ไหน จะว่ากล่าวห้ามปรามให้ตามใจ ก็ไม่ได้สมหวังสักอย่างเดียว ควรเบื่อหน่ายปล่อยละสละทิ้ง เพราะเห็นจริงรู้แน่ไม่แลเหลียว ปล่อยขันธ์นั้นเสียได้สบายเทียว เรื่องเกาะเกี่ยวกับขันธ์เลิกกันที เมื่อรู้แจ้งตามจริงทุกสิ่งเสร็จ เหมือนได้เพชรสิ้นอร่อยได้พลอยสี ใจก็จืดจากขันธ์พ้นทั่วี จำชั่วดีรู้เท่าเบาวิญญาณ ถึงแรกนึกตรึกไปใช่ดีชั่ว พอรู้ตัวไม่เห็นเป็นแก่นสาร สงบอยู่ขาดเรื่องเครื่องรำคาญ สิ้นฟุ้งส้านหมดหวังสิ่งทั้งปวง ใจก็เงียบรู้เท่าเบาดวงจิต ปล่อยรู้คิดสิ้นกิเลสเหตุใหญ่หลวง พ้นจากกลสังขารการล่อลวง ก็สิ้นห่วงความชั่วไม่พัวพัน ฯ

เรื่องขันธ์ห้าจำได้ว่าไม่เที่ยง ภายในเลี้ยงใช้รู้ไปดูขันธ์ รู้ก็ขันธ์ยกไว้ทำไมกัน ขืนผูกพันยึดรู้ดูร่ำไป ดูหรือเพ่งก็ขันธ์พวกผันแปร ทุกข์แท้ ๆ ใช่เราเขาที่ไหน รู้กับจำเข้าระคนปนกันไป ทำให้ใจผิดทางไปอย่างเดียว ควรปล่อยเสียทั้งนั้นสังขารนี้ ถ้าจำดีชั่วมาอย่าแลเหลียว ปล่อยให้หมดสังขารสำราญเทียว สิ้นยึดเหนี่ยวสังขารการเกิดตาย พระธรรมไม่แลเห็นเช่นสังขาร สุดวิจารณ์ทอดเทคะเนหมาย ทั้งตรึกตรองตรวจตราหาแยบคาย

ก็ไม่หายสงสัยในวิญญาณได้อย่างเดียวปล่อยสังขารนั้นแลรู้ พระ-ธรรมอยู่สุขแสนเป็นแก่นสาร หมดอาลัยหายเรื่องเคือง รำคาญพ้นบ่วงมารขันธ์ลวงสิ้นห่วงใย สงัดจากกิเลสวิเศษนัก หมดความรักหายหมองจิตผ่องใส รู้ไม่เที่ยงเลี้ยงจิตสนิทใจ ถึงนึกไปรู้ไปไม่ไยดี ถึงนึกไปรู้ไปก็ไม่เที่ยง ปล่อยให้เกลี้ยงเลิกผูกถูกวิถี รู้ตามจริงกิเลสดบระงับดี ไม่ใช่สีไม่ใช่ใสสิ่งใดมา ไม่ปรากฏหมดชั่วพ้นกลัวแล้ว เปรียบดวงแก้วใช่แก้วสิ่งจริง ๆ หนาใช่เปล่าว่างใจดูรู้สัญญา หรือดวงตาเห็นได้ไม่ใช่เลย เป็นแต่หมดกิเลสเหตุของทุกข์ เกษมสุขเย็นเรื่อยเฉื่อย ๆ เฉย ยังไม่ตายบุญทำไปตามเคย เมื่อถึงเอยปล่อยได้สบายบาน ฯ

หมั่นตรวจขันธ์เสียให้ชัดถนัดแน่ ของผันแปรจริง ๆ สิ่งสังขาร เกิดแล้วดับเดี๋ยวนี้ไม่มีนาน ทั้งตัวการรู้แน่ก็แปรปรวน เรื่องคิดผิดเห็นผิดของจิตนั้น มีมากครันพาจิตให้คิดหวน เช่นของดับไปหาเก็บมาครวญ ทำให้ป่วนปั่นจิตคิดรำพัน นึกถึงรักหนหลังครั้งปีแล้ว รักเกิดแว่ววาบจิตคิดกระสัน ทั้งความโกรธหนหลังก็อย่างกัน ความจริงนั้นนึกเดี๋ยวนี้ว่าปีกลาย บางคราวตรึกนึกไพล่ไปปีหน้า ถูกสัญญาที่ชั่วกลัวใจหาย ทำให้วุ่นขุ่นใจ

มิได้วาย ถ้าเลยป่ายสมบัติบ้าก็พาเพลิน อันที่จริงนี้กเดี๋ยวนี้ว่าขี้หน้า เพราะสัญญาพาวกเที่ยวหกเหิน รู้เดี๋ยวนี้สงบใจไม่ก้าวเกินจะยืนเดินนั่งนอนไม่ร้อนรน ส่วนใจนั้นผันแปรไม่แน่นาน เป็นวิญญาณลวงล่อก่อเหตุผล ไม่รู้เท่าก็เห็นเป็นตัวตน ปล่อยให้พ้นตนตัวไม่มัวใจ ขณะปล่อยสิ้นเรื่องเครื่องเกี่ยวข้อง หมดทำนองดิ้นรนพ้นสงสัย ใช่เปล่าว่างอย่างตรึกที่นึกไป ใช่รู้ได้อย่างจิตคิดวิจารณ์ เรื่องหมดอยากลึกลับระงับยิ่ง ประเสริฐจริงสุขแสนเป็นแก่นสาร ใจสงบรู้ธรรมหายรำคาญ สุขสำราญถึงรสหมดกังวล สงบอยู่เพราะเห็นขันธ์ว่าพลันดับ เลยปล่อยวับสุขเย็นได้เป็นผล รู้จำเพาะชัดได้ด้วยใจตน หมดกังวลสังขารนั้นแลธรรม ฯ

พระธรรมนั้นมีอยู่รู้ได้ชัด แต่ใช่สัตว์สิบต่อเป็นข้อขำ ไม่ใช่เรื่องเครื่องเกิดกำเนิดกรรม ไม่ใช่จำหรือจิตคิดวิจารณ์ รูปทั้งหลายก็ขันธ์ทั้งนั้นเอย สุขทุกข์เฉยเป็นกลางก็สังขาร เรื่องของขันธ์ไม่มีสุขทุกประการ ไม่มีแก่นสารด้วยอย่างวยงง พระ-ธรรมรู้ด้วยใจไม่ใช่ฌาน พ้นสังขารเป็นอารมณ์สมประสงค์ เป็นอารมณ์อย่างหนึ่งที่พึงคง นั่นแลตรงพระธรรมเลิศล้ำจริง

ปราศจากความทุกข์สุขยิ่งแท้ สังขารแปรปรวนไปมิได้นิ่ง ทั้งเป็นทุกข์ห้ามไม่ได้ถ้าหมายอิง ต้องนอนกลิ้งเกลือกทุกข์เหมือนบุกไฟ ร้อนไปเถิดเกิดตายไม่หายทุกข์ ยิ่งอยากสุขถูกโศกเลยโรคใหญ่ ทุกข์เก่าก็เร้ารุกเป็นทุกข์ไป ทั้งทุกข์ใหม่บีบคั้นจนวันตาย ตายแล้วเกิดใหม่เล่าทุกข์เผาอีก ทุกข์จุกจิกร้อนอยู่ไม่รู้หาย ชักให้วุ่นขุ่นจิตคิดไม่วาย รู้ทุกข์หน่ายปล่อยรู้ที่ดูแลเรื่องใจไม่รู้ใจว่าไม่เที่ยง จึงเห็นเลี่ยงไปทางผิดติดวนแต้ เห็นเป็นเรายึดเขาเข้าเป็นแพ เลยทุกข์แย่ติดตั้งฝั่งโลกีย์ ต้องกลับใจเข้าระงับตรวจจับจิต รู้ต้นคิดแรกรู้สู่วิถี รู้ไม่เที่ยงทันควันนั่นแลดี ปล่อยทันทีพ้นทุกข์สุขโดยธรรม รู้ครั้งเดียวจำได้หายกังขา ครั้นต่อมานึกถึงดูซึ่งขำ สิ้นกังวลพ้นอยากหมดกรากกรำ ใจเย็นฉ่ำรู้จริงทิ้งอาลัย สงบอยู่รู้ขันธ์ว่าผันแปร พระธรรมแท้รู้ขัดขาดสงสัย ต้องรู้เองจึงจะชัดถนัดใจ หมดห่วงใยมีแท้แน่สัจจัง ฯ

ใจที่เห็นสัญญาว่าเป็นคน ซึ่งให้วนเวียนไปไม่หายหวังรู้ตามจริงปล่อยได้หายรุงรัง ความรักชังไม่กวนส่วนเห็นจริงเห็นไม่จริงก็มีวิธีคิด ส่วนใจผิดพอหลับตาสัญญาสิ่ง เห็นเป็นคน

หญิงชายหมายพึ่งพิง เชื่อเป็นจริงเป็นจังยังไม่ทัน คิดเรื่องล่วงไปนั้นถูกสัญญา มาชักพาใจไปเที่ยวผายผัน เห็นเป็นคนดีชั่วเผ่าพัวพัน เลยรักกันโกรธกันกับสัญญา นอนคนเดียวคิดไปเหมือนไข้เพ้อ เที่ยวละเมอวุ่นวายตะกายหา เห็นเป็นได้เงินทองสิ่งของมา พอลืมตาหายหมดสลดใจ พุทโธ่เอ๋ยใจเรามาสัญญาเพ้อนักหนาตามจำเหมือนน้ำไหล สมบัติบ้าพางงให้หลงไป คิดเสียใหม่เกิดจิตคิดเรื่องดี คิดเรื่องดีก็สัญญาหนาดวงจิต อ้าวไม่คิดสงบอยู่ดูเป็นที่ สงบดูถูกจำเก่าเข้าทันที โอ้ทีนี้ทำอย่างไรเล่าใจเรา ได้อย่างเดียวรู้จริงทิ้งสังขาร หมดรำคาญเย็นใจหายร้อนเผา พ้นเรื่องฟุ้งทั้งหลายหายมัวเมา สิ้นความเศร้าหมองใจสบายครัน ร้อนอะไรไม่ใหญ่เท่าไม่รู้ สัญญาตรูบีบจิตคิดกระสันบีบให้รักหนักใจอาลัยกัน บีบให้หวั่นโกรธกลัวเครื่องมัวใจ เมื่อรู้ว่าความเขลาให้เร่าร้อน จงฝึกสอนหัดจิตคิดเสียใหม่ ตั้งสติไว้ให้มั่นดูกันไป สัญญาใดมาต้องอย่ามองตาม เป็นแต่ใจรู้เท่าว่าเหล่าจำ ถ้าเพลินนำพาไปในภพสาม รู้เท่าจำปล่อยจำจิตไม่ติดกาม สัญญาตามกวนไม่ได้หายรักชัง ฯ

รู้ว่าความเกิดดับสำหรับจิต ดับทั้งคิดดับสุขดับทุกข์ขัง ดับทั้งรูปดับจำตามกำลัง ดับถึงฝั่งดับยังว่ายในสายชล ดับด้วยกันยังเป็นชั้นต่างกันหนา ดับสัญญาเพียงนี้ยังมีผล รู้ดับจริงปล่อยได้หายกังวล รู้ดับผลยึดไม่ได้สบายบาน ไม่รู้สังขารเกิดดับจึงยับยาก มุ่งแต่อยากได้ดีที่สังขาร ตกในล้อมขันธ์ลวงเข้าบ่วงมาร เลยฟุ้งซ่านกลุ้มใจอย่างร้ายแรง กังวลใดในจิตคิดปลดปล่อย มากและน้อยไม่ควรต้องของแสลง พอเห็นโทษขาดกังวลพ้นระแวง ออกจากแก่งโกรธรักเห็นภาคธรรม ยังไม่สมความหวังก็ช่างเถิด ได้มาเกิดพบเท่านี้เป็นดีล้ำ หากบุญมีแก่กล้าคงพาไป ไปจนสำเร็จได้ดังใจปอง ระวังจิตอยากดีนั้นมีพิษถูกสะกิดว่าชั่วเกิดมัวหมอง ใจวาบอกเต้นเช่นตีกลอง ผิวหน้าหมองเสียงสั่นในทันที ถ้าว่าดีเหมาะใจสบายกริ่ม จิตขยิ้มผิวผ่องไม่หมองศรี ใจยังไวไปรับชั่วกับดี อุตส่าห์มีสติห้ามอย่าตามใจ เรื่องว่าดีว่าชั่วไปมัวเมา มาถูกเราหรือนั่นจึงหวั่นไหว ไม่ถูกเลยนี่หนาร่าออกไป รับมาไว้ร้อนเปล่าไม่เข้าที่ ควรฝึกสอนให้จิตรีบคิดทิ้ง ของไม่จริงควรตัดสลัดหนี เรื่องดีชั่วรับมาทั้ง

ตาปี้ เลิกกันที่หวังใจไปนิพพาน นิพพานไม่ใช่หวังอยู่ฝั่งหนึ่ง ยังไม่ถึงต้องพึ่งธรรมตามหลักฐาน เหมือนเกาะพ่วงแพว่ายตัดสายธาร หนีหมู่มารรีบข้ามแม่น้ำไป พอถึงฝั่งขึ้นฝั่งวางพ่วงแพ สบายแท้พ้นผิดจิตผ่องใส สิ้นกังวลหมดอยากพ้นจากภัย เย็นกระไรหายทุกข์สุขอนันต์ ฯ

ข้อสำคัญรู้ชนิดของจิตชัด เป็นความสัตย์ทุกข์ใหญ่ภัยมหันต์ ทั้งไม่เที่ยงในเนื้อเลิกเชื่อกัน เพราะตั้งมั่นอยู่กับใครไม่ได้เลย ในเนื้อหนังของใจไม่เที่ยงแล้ว ไปหาแก้วที่ไหนเล่าใจเอ่ย เรื่องอยากดูอารมณ์กามเพราะความเคย หลอกให้เชยชมเปล่าเพราะเขลาใจ ทำให้วุ่นมานานถึงปานนี้ อยากได้ดีลม ๆ ข่มไม่ไหว หลงชอบชงกามห้าพาคิดไป สัญญาใดฉายมาคว้ากันนุง ไม่มีเจตนาดูน่าขัน โต้ตอบกันในใจไปเป็นทุ่ง เรื่องชอบนิดชังหน่อยคอยบำรุง ให้จิตยุ่งฟุ้งเพ้อเที่ยวเลื่อนลอย แรกดูไม่เที่ยงนั้นจิตต้องคิดว่า ไม่เที่ยงหนารู้คิดแล้วจิตถอย ดูไม่เที่ยงของดูรู้ถูกรอย ที่เบื่อปล่อยทันใดจบไปเพลง ใจไม่เที่ยงในเนื้อใช่เหลือรู้ เลิกเพลงดูรู้ได้สบายเขลง เกิดรูปนามดับรูป

นามตามเป็นเอง ไม่ต้องเพ่งไม่ต้องดูเพราะรู้ทัน รู้จริงถึงเนื้อใจ ใช่สุข เพราะทนทุกข์แก่ไข้ทำลายขันธ์ ทั้งต้องรับทุกข์อื่น ทุกคืนวัน ทุกข์ทั้งนั้นทิ้งได้สบายจริง ทิ้งแล้วดูไปก่อนร้อนทั้งหลาย กิเลสร้ายทุกเหล่าไม่เข้าสิง ก็เป็นมากสุขหลายไม่หมายอิง ขันธ์ทุกสิ่งร้อนหายสบายครัน ถ้ากิเลสยังเกิดได้ใจเร่าร้อน ไม่ควรนอนใจหนาอุตส่าห์หมั่น สงบรู้จริงทางอย่างสำคัญ ไม่พัวพันกับขันธ์นั้นเย็นใจฯ

จิตปราศย่อมน้อมธรรมที่ล้ำลึก ต้องรู้สึกด้วยตนเป็นผลใหญ่ เห็นขันธ์ห้าทุกข์ทนเหมือนลนไฟ ถ้ายังไม่เห็นก็ติดเลยยึดธรรม เห็นทุกข์ชัดขาดอยากพ้นหนักใจ เป็นผลได้ที่รู้ทุกข์เป็นสุขล้ำ ไม่ปรากฏสีแสงหรือแดงดำ อุตส่าห์ทำรู้ได้เมื่อใจดล ถ้ายังเห็นขันธ์ทุกข์มีสุขบ้าง ยังผิดทางความรู้ไปสู่ผล ความจริงทุกข์เหมือนไฟไหม้ลามลน ขันธ์เครื่องยนต์ทนทุกข์สุขไม่มี ต้องรีบเร่งเพ่งทุกข์ให้สุขหาย จนคิดหน่ายรู้หน่ายตะกายหนี อยากพ้นทุกข์กลัวเต็มทนรนเต็มที หมดคัมภีร์หนีไม่ได้ก็หายกลัว ยอมเป็นทุกข์สู้ทุกข์อยากสุขดับ ธรรมระงับเงียบสงัดก็ชัดชั่ว ทุกข์เดิมทุกข์อีกไม่ได้เต็มในตัว หมดเครื่องมัวรู้ชัดเจนเย็น

สบาย เห็นทุกข์หนึ่งถึงพร้อมน้อมอยู่หนึ่ง ถ้าใครถึงหนึ่งนี้เป็นดีหลาย เมื่อนึกเห็นเป็นคุณไม่วุ่นวาย นิวรณ์หายพ้นชั่วสิ้นพัวพันจิตไม่เที่ยงแปรไปมิได้ยั้ง จิตที่หวังรุ่งหมายเที่ยวผายผัน รู้ขันธ์เกิดดับจริงสิ่งสำคัญ เบื่อแล้วพลันปล่อยหมดรู้รสธรรม ธรรมคือไม่โลภไม่โกรธสิ้นโทษหลง ตั้งดำรงทรงใจไม่ให้ต่ำ ใจก็เบาผุดผ่องไม่หมองดำ เหมือนทองคำหมดมลทินสิ้นราคี ขันธ์ปรากฏไม่เที่ยงล้วนนี้ควรรู้ ธรรมมีอยู่รู้ได้ใช่แสงสี เป็นสุขสิ้นนิวรณ์ร้อนไม่มี สงบดีพ้นทุกข์สุขกระไร ฯ

ใจหนึ่งติดแนบแน่นแล่นตามขันธ์ ใจหนึ่งนั้นปล่อยออกมาไม่อาศัย ทั้งสองอย่างเลือกตรองตามต้องใจ ชอบอย่างไหนผลได้ให้แก่ตน ชอบแนบขันธ์ต้องหวั่นถูกขันธ์หลอก ชอบอย่างออกสุขเย็นได้เป็นผล ออกธรรมดาของจิตเที่ยวคิดวน ออกไม่พ้นจากขันธ์ทั้งนั้นแล นกกระจิบบินล่องไปสองตัว ตัวหนึ่งกลัวหมายกิ่งไม่ทิ้งแผล ที่เคยจับใจเหนี่ยวเที่ยวเหลียวแล ตัวหนึ่งแผ่ปีกหางกลางอัมพร ไม่ต้องหมายกิ่งไม้ก็ได้พึ่ง ปีกหางหนึ่งเท่านั้นกันลูกศร นกจับกิ่งถูกยิงลงกลิ้งนอน ตัวที่จรไม่จับกลับสบาย นกตัวกลัวนั้นเปรียบเทียบกับจิต ที่ยังคิดชอบขันธ์โดย

มั่นหมาย จิตจับขันธ์เสียท่าน่าเสียดาย ลกศรร้ายมรณาจะมายิง ต้องเป็นเหยื่อมัจจุราชก่อชาติภพ ไม่รู้จบเวียนว่ายเที่ยวตายกลิ้ง ปล่อยขันธ์ห้าเสียได้สบายจริง ความร้อนยิ่งหายลับไม่จับใจ ใจเพลินขันธ์ส่วนธรรมนั้นก็ลับ ใจระงับรู้ธรรม์หายหวั่นไหว พ้นบาปทั้งปวงหมดห่วงใย สิ้นอาลัยในกามเย็นสำราญ ความยินร้ายหายลับไม่จับใจ สุขกระไรหมดยุ่งพ้นฟุ้งซ่าน สิ้นกังวลทั้งหลายสบายบาน พ้นรำคาญหมดสงสัยหายขุ่นมัว ใจก็ผ่องหมองสิ้นไม่ดิ้นรน สงบพ้นจากผิดหมดคิดชั่ว บุญทั้งปวงทำไว้อย่าได้กลัว บาปเว้นทั่วทั้งหลายสบายจริง ฯ

อุตส่าห์หมั่นค้นคิดละผิดไป คงสมใจพ้นนิวรณ์ร้อนไม่สิงผิดยังมีถึงถูกสุขน้อยจริง ดูหนึ่งสิ่งถูกที่ผิดติดยินดี ชอบความจำละเอียดเกลียดที่หยาบ ไม่ชอบบาปถูกยังติดผิดตรงนี้ ละยินดีทำอย่างไรบอกไปซี่ ปล่อยทันที ใจกับจำอย่านำพา ปล่อยคือไม่ดูอยู่ที่หมาย สัญญาหายใจพ้นกังวลหา ใจไม่นึกถึงใจใช่ไปมา กามทั้งห้าหมดไปใจเห็นธรรม์ วิธีปล่อยต้องเห็นโทษยินดีก่อน เพราะชังร้อนชอบเย็นเล่นจำขันธ์ ยินดีร้อนไฟไหม้เป็นควันเห็นโทษทัณฑ์หรือยังชั่งใจดู เมื่อเห็นโทษหนักใจปล่อยได้เที่ยว

พ้นหวาดเสียวเห็นธรรมด้วยความรู้ ใจก็เบาผุดผ่องใช่มองดู สงบอยู่หมดขุ่นไม่วุ่นวาย ต่อไปถึงจะมีธุลีบ้าง จะเช็ดล้างขัดถูดูก็หาย เรื่องว่ามาแต่ต้นจนถึงปลาย คำใดคายหูท่านจงขันเทา ความโกรธอดโทษให้ฉันได้ขอ เพราะบางข้อขัดกลอนลงนอนเขลา ต้องแก้ซ้ำแก้ซากลำบากไม่เบา เห็นสุขเราทุกข์เขาเถิดพ่อคุณ ถึงติลูก ๆ ไม่โกรธรับโทษพ่อ เพราะลูกก่อพ่อจึงได้ระคายขุ่น สิ่งใดเป็นกุศลผลบุญ จงอุดหนุนให้พ่อหายระคายเคือง ขอให้ท่านทั้งหลายไกลจากทุกข์ เกษมสุขถึงวิมุติจนสุดเรื่อง สวัสดีมีชัยให้รุ่งเรือง ในธรรมเปรื่องปราศทุกข์สุขนิรันดร์ ฯ

แรกกระทำนั้นจิตต้องคิดเพ่ง อาศัยเล็งแลดูอยู่ในขันธ์ พอระงับหายมัวพ้นพัวพัน ความร้อนนั้นเงียบสงบไม่รบกวน คราวนี้ต้องถอนจิตคิดออกไป เพ่งที่ไหนออกจากนั้นใช่การด่วน ค่อยเมินใจออกจากจำโดยนำนวล สัญญาม้วนเงียบหายใจก็ลอยสบายไม่ต้องเกี่ยวเหลียวดูจำ รู้แต่ธรรมเย็นใจไม่ใช่น้อย กามห้าหายใช่เกณฑ์ไม่เห็นรอย หยิบมีดน้อยกรีดน้ำเล่นก็เช่นกัน ใจก็เท่อไม่อยู่ในอยู่ภายนอก แต่ใช่ออกไปวุ่นเที่ยวผลุนผลัน มีรำ-คาญเมื่อถูกชั่วรู้ตัวทัน กลับทันควันรู้ธรรมไม่ตามไป ไม่

อยากทำความชั่วทั่วทั้งนั้น แต่ทุกข์ขันธ์ยังมีหนี้ไม่ไหว ต้องทนทุกข์ทนยากลำบากไป เป็นห่วงใยกินนอนการร้อนเย็น บางคราวมีความประมาทพลาดเป็นบาป เกิดโทษหยาบทันใจใครจะเห็น ตัวของตัวรู้ได้เมื่อใจเป็น เรื่องบาปเว้นร่ำไปสบายดี กรรมฐานบทใดทำไว้แล้ว จนใจแผ้วพ้นร้อนควรผ่อนหนี เพราะเป็นโทษยังผิดติดยินดี กังวลมีพัวพันรับบั่นรอน จึงเห็นว่ายินดีนี้แลร้าย ปล่อยในหายกังวลพ้นความร้อน ไม่มีบาปหมดมลทินสิ้นนิวรณ์ เหมือนนกร่อนพ้นรังไม่หวังอะไร ฯ

ระวังใจเมื่อทำจำอย่างดี มักจะมีให้จิตคิดอาศัย จำกับธรรมคล้ายคลึงที่พึงใจ เรื่องห่วงใยมีอยู่จงรู้ที ไม่ใช่ธรรมเป็นหมายถ้าใจนั้น นึกสำคัญว่าธรรมที่ข้ามหนี จากทุกข์ภัยได้จริงทิ้งยินดี ดูธุลีเป็นพยานการในใจ เมื่อข้ามจริงใจทิ้งธุลีหมดซอยกำหนดถูกจำข้ามไม่ไหว จะออกยากเพราะยินดีมีอยู่ใน หนทางไปออกจากนี้มีทางเดียว จำเพาะออกจากหมายที่ใจรักจึงพนหลักมุ่งหมายหายยึดเหนี่ยว ใจแยกออกจากหมายสบายเจียว พ้นเกาะเกี่ยวทันทีมีแต่ธรรม รักษาใจไม่ให้กลับเจ้าจับหมาย สุขสบายช่วยชุบอุปถัมภ์ หายดิ้นรนทุกสิ่งทิ้งบาปกรรม

ช่างเย็นฉ่ำเบาใจกระไรเลย สรรพเรื่องเครื่องหมายทั้งหลายสิ้น ใจไม่กินไม่ดูอยู่เฉยๆ เพราะพ้นความอยากเห็นดังเช่นเคย หมดชมเชยกามห้าสิ้นราคี สงัดจากอกุศลพ้นฟุ้งซ่าน หายรำคาญสิ้นสงสัยในวิถี หมดความร้อนทั้งหลายหายยินดี ชั่วไม่มีทั้งปวงสิ้นห่วงใย แล้วดูไม่เที่ยงของจิตที่คิดนึก ทั้งตรองตรึกดูแลคิดแก้ไข ทั้งปวงนั้นต้องดับหายลับไป หมั่นดูไว้ให้เจนจนเห็นจริงๆ

ขันธ์ห้าทุกข์ในเนื้อเหลือประมาณ มีอาจารย์ชั่วดีคล้ายผีสิง ไม่เที่ยงแท้แปรไปยักย้ายจริง ไม่มีนิ่งเนื้อหนังทั้งอาการ รู้เท่าขันธ์ตามจริงย่อมทิ้งขันธ์ แล้วรู้ธรรมรสเย็นเป็นวิหาร สงัดจากอกุศลพ้นรำคาญ หายฟุ้งซ่านหมดทั่วสิ้นพัวพัน ไม่มีอยากหมดกิเลสวิเศษนัก สิ้นความรักพ้นภัยหายกระสัน ไม่เชื่อกลของทุกข์เป็นสุขครัน ส่วนเนื้อขันธ์ทุกข์คงองค์พยาน เรื่องกลทุกข์มีมากภาคกิเลส เป็นตัวเหตุยักย้ายหลายสถาน ทุกข์ทำท่ากลัวตายร้ายรำคาญ ค่อยวิจารณ์ว่าใครกลัวคือตัวใคร กลัวก็จิตคิดด้วยช่วยกันกลัว ก็ในตัวตายมีหนีไปไหน ตายหนีตายได้หรือนั่นน่าขันใจ ขันธ์แก่ไข้ทั้งตายอยู่ในตัว มา

หลอกว่ากลัวตายใครจะเชื่อ เหมือนเช่นเกลือกลัวเค็มนั้นต้องสนหัว กลของขันธ์มากท่าว่าแต่กลัว จงรู้ทั่วทุกอาการเรื่องขันธ์ลวง ขันธ์มิเนื่อแก่ตายอยู่ในขันธ์ จริงเท่านั้นอื่นอย่าเชื่อพวกเรื่อพ่วง เมื่อรู้ธรรมไม่ยึดทุกข์สุขทั้งปวง พ้นจากห่วงสิ้นเรื่องเครื่องรุงรัง อยู่เงียบ ๆ สบายบานการระงับ ตื่นหรือหลับตามที่ไม่มีหวัง ประเสริฐนักสติเนื่องเครื่องระวัง นอนหรือนั่งสุขดีนักเคย ถ้ากลัวตายขึ้นมาแก้ท่านี้ เป็นวิธีผ่อนใจจะให้เฉย หมั่นปล่อยขันธ์ไว้เป็นทางเพื่อวางเลย เมื่อถึงเอยวางได้ไปที่ดี ฯ

เบญจขันธ์

บรรยายเมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

เรื่องของสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งของอุปาทานนั้น ถ้าจะชี้กันง่าย ๆ ตรง ๆ ก็คือสิ่งที่เราเรียกกันว่าโลกนี่เอง คำว่าโลก ๆ นี้ในทางธรรม มีความหมายอีกอย่างหนึ่งซึ่งกว้างกว่าความหมายธรรมดา เมื่อพูดว่าโลก ทางธรรมะ หมายถึงสิ่งทั้งปวงทั้งหมดทั้งสิ้นกันทีเดียว ไม่ว่าจะเกี่ยวกับโลกมนุษย์นี้ หรือโลกอื่นเช่นเทวโลก พรหมโลก หรือโลกที่เลวทราม เช่นโลกสัตว์เดรัจฉาน โลกนรก โลกปีศาจ เปรต อสุรกาย อะไรก็สุดแท้แต่จะมี, รวมแล้วก็เรียกว่าโลก แต่การรู้จักโลกนี้ มีความ

ยากลำบากอยู่บางอย่าง ตรงที่ว่านั้นมีความลึกลับเป็นชั้น ๆ ที่รู้จักกันโดยมากนั้น มักจะรู้จักกันแต่ชั้นนอก ๆ หรือที่เรียกว่า "ชั้นสมมติ" เราไม่อาจจะรู้จักให้ลึกไปกว่าชั้นสมมติ, นี้หมายถึงตามลำพังสติปัญญาของคนทั่ว ๆ ไป หรือตามที่ปรกติวิสัยของคนทั่วไปจะรู้ได้ โดยเหตุนี้ ในทางพุทธศาสนาจึงมีการสอนให้ดูโลกกันหลาย ๆ ชั้น.

ท่านแนะวิธีให้ดู **ด้วยการจำแนกโลกออกเป็น ๒ ฝ่าย** คือที่เป็นฝ่ายวัตถุ เรียกว่า **รูปธรรม** อย่างหนึ่ง ฝ่ายที่ไม่ใช่วัตถุ ได้แก่ฝ่ายที่เป็นจิตใจ เรียกว่า **นามธรรม** อีกอย่างหนึ่ง ถ้าเราฟังคนโบราณพูด หรืออ่านข้อความในหนังสือโบราณ ๆ เราจะได้ยินคำว่า "**รูปธรรม นามธรรม**" นี้บ่อย ๆ นั่นแหละ ขอให้เข้าใจว่า การใช้คำว่า รูปธรรม นามธรรม นั้นก็คือการที่ท่านแบ่งโลกออกเป็น ๒ ฝ่าย, หรือแบ่งสิ่งทั้งหมดที่มีอยู่ในโลกออกเป็น ๒ ประเภท คือประเภทที่เป็นรูปธรรมได้แก่วัตถุหรือส่วนที่ไม่ใช่จิตใจ. ส่วนอีกพวกหนึ่งเป็นส่วนที่เป็นจิตใจหรือรู้สึกได้แต่ทางใจ ท่านรวมเรียกว่านามธรรม. แต่เพื่อให้ละเอียดยิ่งไปกว่านั้นอีก ท่านได้แบ่งส่วนที่เป็นนามธรรมหรือจิตใจนี้

ออกเป็น ๔ ส่วน เรียกว่า เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ คำว่า เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็นคำที่ใช้กันดื่นในวงพุทธบริษัท เชื่อว่าคงได้ยินได้ฟังกันอยู่มากแล้ว เมื่อเอาส่วนที่เรียกว่า 'รูป' อีกหนึ่ง ซึ่งเป็นประเภทรูปธรรม มารวมเข้ากับ ๔ ส่วนที่เป็นนามธรรมหรือเป็นจิตใจ ก็ได้เป็น ๕ ส่วน, ท่านเลยนิยมเรียกว่า "ส่วน ๕ ส่วน" ถ้าเรียกเป็นภาษาบาลีก็เรียกว่า **เบญจขันธ์** หรือ **ขันธ์ห้า** แปลว่า ส่วน ๕ ส่วนที่ประกอบกันขึ้นเป็นโลก โดยเฉพาะก็คือเป็นสัตว์เป็นคนเรานี่เอง

การที่จะดูโลก ก็หมายถึงการที่จะดูสัตว์โลกมากกว่า **อย่างอื่น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือคน** เพราะว่าปัญหานั้นอยู่ที่เรื่องของคน, โลกมีปัญหาที่ต้องรู้มากมาย ปัญหาสำคัญอยู่ที่ตรงคน, การศึกษาเรื่องที่เกี่ยวกับคน นับว่าเป็นเรื่องที่เพียงพอ ถ้าพูดให้ละเอียด เราจะไม่พูดเป็น คน จะพูดเป็น ส่วน ๕ ส่วนก็ได้ เพราะว่าส่วนประกอบต่าง ๆ ที่ปรากฏเป็นโลกนี้ จะไม่มีอะไรมากไปกว่าส่วน ๕ ส่วนนี้ แล้วเผอิญส่วน ๕ ส่วนนี้ มีพร้อมอยู่ในคน, มันประกอบกันเข้าเป็นคน พร้อมกันอยู่ในคน ๆ หนึ่งแล้ว

ในคน คนหนึ่ง ๆ นั้น มีการจำแนกเป็น ๕ ส่วน ส่วนที่เป็นร่างกายเป็นวัตถุ เรียกว่า รูป หรือ รูปขันธ์ ส่วนที่เป็นจิตใจอีก ๔ ส่วนนั้น อาจจำแนกออกไปได้คือ:-

ส่วนที่ ๑ เรียกว่า "เวทนา" นั้น หมายถึงความรู้สึกที่เป็นความสุข หรือเป็นความทุกข์ หรือความรู้สึกที่ยังไม่อาจจะเรียกว่าสุขหรือทุกข์ ความรู้สึกที่คนเราจะรู้สึกกันได้ โดยทั่ว ๆ ไป ที่จะทำให้เป็นผล หรือที่เป็นเหตุให้เกิดผลต่าง ๆ ขึ้นนั้นย่อมมีเพียง ๓ ประการนี้ คือสุขหรือพอใจอย่างหนึ่ง, ทุกข์หรือไม่พอใจอย่างหนึ่ง, อีกอย่างหนึ่งอยู่ในลักษณะที่ไม่อาจจะเรียกได้ว่าสุขหรือทุกข์คือเป็นเรื่องที่ยังเฉย ๆ อยู่ แต่ก็เป็นความรู้สึกเหมือนกัน ความรู้สึกทั้งหมดนี้ย่อมมีประจำอยู่ในคนเราเป็นปรกติ วันหนึ่ง ๆ ย่อมเต็มไปด้วยความรู้สึกสุขหรือทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ ๓ อย่างนี้ทั้งนั้น ทุกคนมีเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เป็นปรกติ เช่นว่าเรามานั่งที่นี่ เกิดเมื่อย นี่ก็เรียกว่าเป็นทุกขเวทนา ที่ไม่เป็นทุกข์ เช่นเราได้รู้สึกพอใจ เพราะได้ยินได้เห็นบางสิ่งบางอย่างในที่นี้ เรียกว่ากำลังมี สุขเวทนา หรือความรู้สึกที่เป็นสุข ส่วนความรู้สึกที่เฉย ๆ นั้น เรามีในขณะที่รู้

หรือสัมผัสสิ่งบางสิ่ง แต่อยู่ในลักษณะที่เรากำลังสงสัยว่าอะไรเป็นอะไรกันแน่ แล้วก็ตัดสินใจไม่ถูก ว่าจะชอบหรือจะชัง จะรักหรือจะเกลียด จะพอใจหรือไม่พอใจ ยังเป็นปัญหาอยู่ อย่างนี้เกิดเป็นความรู้สึกอันใดขึ้นมา เราก็นิยมเรียกว่า อทุกขมสุขเวทนา คือเวทนาที่ยังไม่กล่าวว่าเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ชัดลงไป, เราจึงได้ประมวลแห่งความรู้สึกทั้งหมดเป็น ๓ พวก คือสุข ทุกข์ และไม่สุขไม่ทุกข์ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นเป็นประจำในจิตใจของคนเราเป็นความรู้สึกของใจที่มีประจำใจอยู่นี้ ท่านถือว่าเป็นส่วน ๆ หนึ่ง ที่ประกอบกันเป็นคนเราด้วยกัน และเรียกส่วนนี้ว่าเวทนา, หรือเวทนาขันธ์, นับเป็นส่วนที่ ๑ หรือส่วนแรกของฝ่ายจิต, แต่ก็เป็นส่วนที่ ๒ ของทั้งหมด

ส่วนที่ ๒ ถัดไป เรียกว่า “สัญญา” คำว่าสัญญานี้ตามตัวหนังสือแปลว่า รู้พร้อม, เป็นความรู้สึกเหมือนกัน แต่ไม่ใช่รู้สึกอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น รู้สึกอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น รู้ไปในทางที่ว่าเป็นสุข หรือเป็นทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์, ส่วนสัญญานี้ เป็นความรู้สึกตัวอยู่เหมือนอย่างว่าเรากำลังรู้สึกตื่นอยู่ คือไม่หลับ ไม่สลบ ไม่ตาย หรือเรียกว่ามี

สมปฤดี มีสติสมปฤดี เราจะรู้จักตัวสติสมปฤดีหรือสัญญานี้ได้โดยเปรียบเทียบดูว่าขณะที่เราไม่หลับ ไม่สลบ ไม่ตาย หรือไม่เมาจนเสียสติอย่างนี้เป็นต้น สัญญาในที่นี้ ยังมี คือยังกำหนดสิ่งต่าง ๆ ได้ว่าอะไรเป็นอะไร, อย่างเราทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี่เดี๋ยวนี้ไม่เมา ไม่สลบ ไม่ตาย ก็กำหนดได้ว่าอะไรเป็นอะไร, ความมีสมปฤดีหรือความมีสัญญาอยู่ ทำให้เราไม่เมา ไม่สลบ ไม่หลับ ไม่ตาย ขอให้พยายามคำนึงถึงตัวจริงของมันดีกว่าที่จะไปกำหนดเอาแต่ตัวหนังสือ หรือเสียงที่เรียกว่า สัญญา คำว่า สัญญาที่แท้ หมายถึงสิ่งที่กล่าวมาแล้ว, แต่โดยมากทั่ว ๆ ไป ท่านมักจะชอบพูดอธิบายกันว่าเป็นความจำ หรือความจำได้หมายรู้นั้นก็ถูกเหมือนกัน ไม่ใช่ว่าไม่ถูก ที่จะแปลสัญญา ว่าความจำได้หมายรู้ เพราะว่าถ้าเรายังจำได้หมายรู้อยู่ก็คือเรายังไม่เมาไม่สลบ ไม่หลับ ไม่ตาย ดังที่กล่าวแล้ว ความที่เมื่อกระทบอะไรทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ก็รู้สึกหรือจำได้ว่าเป็นอะไร เช่นรู้ว่าขาว ว่าเขียว ว่าแดง ว่าสั้น ว่ายาว ว่าสูง ว่าต่ำ ว่าคน ว่าสัตว์ ตามแต่จะจำได้ นั่นแหละเป็นความรู้สึกของสมปฤดี หรือสัญญาในที่นี้ ความรู้สึกส่วนที่ทำให้เรายังคง

เป็นอย่างนี้อยู่นั่นแหละเรียกว่า สัญญา จัดเป็นส่วนประกอบส่วนที่ ๒ ของพวกที่เรียกว่า นามธรรม หรือ จิต

ส่วนที่ถัดไป ส่วนที่ ๓ เรียกว่า "สังขาร" คำว่าสังขารนี้ มีความหมายมากที่สุด จนมันปนเปกันยุ่งไปหมด คำว่าสังขาร ๆ นั้น มีอยู่หลายคำด้วยกัน ฉะนั้นอย่าเพิ่งไปพูด ไปนึกถึงคำว่าสังขารในพวกอื่น หรือหมู่อื่น เราพูดสังขาร ในที่นี้กันก่อน สังขารในส่วนที่เป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งของพวกนามธรรมในที่นี้ ได้แก่ตัวความคิด คำว่า สงขาร ๆ นี้ แปลว่าปรุง คำว่าปรุง ท่านทั้งหลายคงจะเข้าใจได้ว่ามันต้องหลาย ๆ อย่างมารวมกันเข้าด้วยกัน แล้วเกิดเป็นผลอันใดอันหนึ่งขึ้น จึงเรียกว่าปรุง คำว่าสังขารนี้ ตัวหนังสือแปลว่าปรุง แต่กิริยาอาการของมัน ที่เป็นอยู่หรือเป็นไปในคน ๆ หนึ่งนั้น ได้แก่การคิด หรือความคิด ความรู้สึกส่วนที่เป็นความคิดเช่นคิดจะทำนั้นคิดจะพูดนี่คิดอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งจัดแบ่งเป็นคิดดีคิดเลว คิดชั่วร้ายคิดในทางไหนก็ตาม เหล่านี้จัดเป็นความคิดทั้งนั้น ความรู้สึกที่เป็นความคิดพลุ่งขึ้นมาจากการปรุงในภายในนี่เราเรียกว่าสังขาร จำกัดความลงไปว่าเป็นความคิด คำว่าสังขารในที่อื่นนั้นหมายถึง

บุญกุศลที่ปรุงแต่งคนให้เกิดก็มี ในที่อื่นอีก หมายถึงร่างกาย หรือโครงร่างโครงสร้างสิ่งทั้งปวง ที่มีจิตใจครอง ไม่มีจิตใจครอง ดังนี้ก็มี คำว่าสังขารนี้มีความหมายหลาย ๆ ชนิดหลายทาง แต่ว่ามันตรงกันทั้งนั้น โดยเหตุที่มันมีความหมายทางตัวหนังสือที่แปลว่า ปรุง นั่นเอง อะไรที่มีการปรุง ก็เรียกว่ามีสังขารได้, แต่ในองค์ประกอบของการประกอบ ๕ ส่วนที่ประกอบกันเป็นคนนี้หมายถึงความคิด นี่จัดเป็นส่วนที่ ๓ ของนามธรรม, ถ้านับรวมทั้งหมดก็เป็นส่วนที่ ๔ เพราะนับมาแต่รูป

ทีนี้ ส่วนที่ ๔ **ซึ่งเป็นส่วนสุดท้ายของฝ่ายนามธรรมเรียกว่า "วิญญาณ."** วิญญาณในที่นี้ หมายถึงตัวจิตที่ทำหน้าที่รู้สึกที่ ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กายทั่ว ๆ ไป และตลอดถึงที่มโนทวารคือที่ใจเองด้วย. ศัพท์ว่า วิญญาณนี้แปลว่า รู้แจ้งก็จริง แต่ในที่นี้หมายถึงเท่าที่รู้ตามธรรมชาติ ไม่ได้หมายความว่ารู้ถูกต้องก็หามิได้. เพียงแต่รู้ชนิดที่เมื่อมีอะไรมากระทบทางตาก็มารับอารมณ์ทางตา จนรู้สึกว่ามันเป็นรูปนั้นรูปนี้. เมื่ออะไรกระทบทางหู จะรู้สึกว่าเป็นเสียงนั้นเสียงนี้ขึ้นมา, ถ้ากระทบทางจมูกก็รู้สึกว่าเป็นกลิ่นขึ้นมาดังนี้เป็นต้น. จิตที่ทำหน้าที่รู้อารมณ์

ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ตลอดจนถึงทางใจนี้เอง เรียกว่า วิญญาณ.

ในที่สุดเราก็ได้ส่วนประกอบทางจิตเป็น ๔ ส่วน คือ เวทนา ความรู้สึกทุกข์สุข, สัญญา คือ สมปฤดี ที่ทำให้ยังคงรู้สึกตัวหรือจำอะไรได้, สังขาร คือความคิด, วิญญาณ คือความรู้แจ้ง: ๔ ส่วนนี้เรียกว่า นามธรรม; คู่กันกับร่างกายล้วน ๆ ที่เรียกว่ารูปธรรม จึงเป็นอันว่า ถ้าจำแนกละเอียดออกไป ก็เป็น ๕. ถ้าจำแนกย่อ ๆ ก็เป็น ๒ ที่เป็นนามธรรมมี ๔, รวมกันกับรูปธรรม ๑ จึงจะเป็น ๕.

ขอให้จำไว้เป็นพิเศษ ว่า คำว่า "โลก" ในพระพุทธศาสนา ท่านจำแนกกันอย่างนี้, เพราะว่าไม่มีอะไรมากไปกว่านี้ในการที่จะเป็นโลก หรือเป็นที่ตั้งของความทุกข์ก็ตาม. เราอย่าไปดูหมิ่นในคำที่เราไม่เข้าใจ เช่นคำว่า ขันธ์ห้า เป็นต้น แล้วจะไม่สนใจเสียเลย. การทำเช่นนี้ มันจะทำให้เราไม่อาจจะเข้าใจพุทธศาสนาได้. ถ้าเรายังมีความประสงค์จะเข้าใจพุทธศาสนาขอให้สนใจคำเหล่านี้ไว้ก่อน, อย่าเห็นเป็นคำนอกเรื่องนอกราวหรือเป็นคำที่มีไว้สำหรับพระ หรือคนแก่คนเฒ่าพ้นสมัย เพราะ

ว่า ต่อเมื่อไปศึกษาสิ่งเหล่านี้ให้เข้าใจชัดเจนว่าอะไรเป็นอะไรแล้วเท่านั้น เราจึงจะเข้าใจตัวความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ และวิธีจะดับทุกข์เสียได้ ซึ่งเป็นตัวพุทธศาสนาจริง ๆ เพราะฉะนั้นเราจึงต้องสนใจในสิ่งที่เรียกว่ารูปธรรมนามธรรมนี้ หรือขันธ์ห้านี้ให้มากตามสมควร

ขันธ์ห้า หรือส่วน ๕ ส่วนนี่แหละ เป็นที่เกาะยึดของอุปาทานทั้ง ๔ ขอให้ย้อนไปนำมาคิดให้เข้าใจกันเสียให้ดีเสียใหม่ ให้รู้ว่าอุปาทานนั้น เป็นสิ่งที่ผูกพันหรือเกาะจับอยู่กับส่วน ๕ ส่วน หรือเบญจขันธ์เหล่านี้ มันจึงจะเกิดมีเบญจขันธ์ หรือส่วน ๕ ส่วน ที่เต็มแน่นอยู่ด้วยอุปาทานโดยเฉพาะก็ได้แก่คนเราคนหนึ่ง ๆ นั่นเอง. ความเข้าใจผิดหรืออุปาทานที่กล่าวนี้ อาจยึดถือเอาทุก ๆ ส่วน หรือแต่ละส่วน ว่าเป็นตัวตนก็ได้ แล้วแต่ความโง่ของเรา. **การที่ยึดเอาส่วนรูปร่างกายล้วน ๆ เป็นตัวตน** นั้นก็มีได้ เหมือนอย่างเด็กเล็ก ๆ ที่เซไปโดนประตูเจ็บได้เตะประตูเข้าทีหนึ่ง แล้วก็หายโกรธและหายเจ็บอย่างนี้ หมายความว่ายึดเอารูปล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับจิตใจ คือประตูซึ่งเป็นไม้แท้ ๆ ว่าเป็นตัวเป็นตนอย่างนี้ก็มีได้ และพึงเข้าใจว่า นั่นเป็น

อุปาทานในขั้นต่ำที่สุด. สำหรับคนโต ๆ เช่นพวกเรา ถ้าหากไปเข้าใจผิด มีอุปาทานในร่างกาย เช่นโกรธร่างกายจนถึงกับไปทุบตีร่างกาย หรือโขกศีรษะตัวเอง เหล่านี้ ถ้าใครเคยมีบ้างก็ไปคิดดูเอาเองว่าเป็นเพราะอะไร. ที่แท้ก็เพราะเหตุอย่างเดียวกันกับเด็กที่กล่าวแล้ว คือไปยึดถือเอาส่วนที่เป็นรูปธรรมนั้น ว่าเป็นตัวตน แล้วจะให้ได้อย่างใจ. ถ้าหากว่าฉลาดขึ้นไปกว่านั้นก็จะไปยึดถือที่เวทนา หรือสัญญา หรือสังขาร หรือวิญญาณส่วนใดส่วนหนึ่ง ว่าเป็นตัวตน. ถ้าไม่อาจจะแยกออกได้ ก็ยึดถือทั้งกลุ่มเป็นตัวตน คือเอาทั้ง ๕ ส่วน รวมกลุ่มเป็นตัวตนอย่างนี้ก็ได้ มันเป็นเรื่องของสิ่งแวดล้อม และสติปัญญาความรู้ของแต่ละคน ๆ ไป แต่เรื่องที่ยึดถือเอารูปหรือวัตถุเป็นตัวเป็นตน แล้วโกรธได้ รักได้นั้น เป็นเรื่องขั้นต้นหรือขั้นต่ำที่สุด

ถัดมาจากรูป ก็คือเวทนา. เวทนาความรู้สึกว่า สุข หรือทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ อย่างที่กล่าวแล้วนั้น มีทางที่จะถูกยึดเป็นตัวเป็นตนได้มากที่สุดเหมือนกัน. เราจะมองดูตัวอย่างในเรื่องนี้ ตรงที่เราหลงใหลในกามสุข โดยเฉพาะก็คือความเอร็ดอร่อย ความถูกอกถูกใจ ในรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัส

ต่าง ๆ ที่ได้รับอยู่ ตัวเวทนาในที่นี้ หมายถึงความรู้สึกเอร็ด-อร่อยโดยเฉพาะซึ่งเป็นความสุขชนิดที่ชาวโลกสมมติเอาเอง และเรียกว่าความสุข. ในที่นี้จึงเป็นอันว่า การติดในเวทนาก็คือเราติดในความรู้สึกที่เป็นความสุขหรือความอร่อยนั้นเอง. อาตมาต้องขออภัยถ้าใช้คำ ๆ นี้มันไม่ตรงกับความหมายที่ท่านจะเข้าใจหรือจะรู้สึกว่าเป็นคำที่หยาบโลนโสกโดกไปบ้าง แต่ไม่ทราบว่าจะใช้คำอะไรดี. ถ้าจะใช้คำบาลี ก็มีอยู่คำหนึ่ง ซึ่งคงจะแปลกหูท่านทั้งหลายมาก คือคำว่า "**อัสสาทะ**" เชื่อว่าท่านทั้งหลายคงจะไม่เคยได้ยิน. คำว่า อัสสาทะ เป็นคำบาลี ซึ่งหมายถึงความเอร็ดอร่อย ติดอกติดใจของรูปเสียงกลิ่นรส สัมผัส; ตรงกันข้ามจาก **นิพพิทา** คือความเบื่อหน่ายดังที่เราเบื่อหน่ายไม่รู้สึกเพลิดเพลินในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง. เรากำลังเอร็ดอร่อยติดใจแน่นแฟ้นอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เรียกว่ากำลังมี อัสสาทะ ในสิ่งนั้น. ความเอร็ดอร่อยนี้ ก็คือเวทนา นั่นเอง. โดยส่วนใหญ่ คนยึดถือเวทนาตัวนี้ เป็นตัวเป็นตนกันอยู่มากหรือว่าแทบทั้งหมดเพราะว่าไม่มีใครที่จะไม่ชอบความเอร็ดอร่อย โดยเฉพาะทางโผฏฐัพพะ คือการสัมผัสทางกาย หรือทางผิวหนัง. อำนาจ

ของอวิชชา หรืออุปาทานทำให้ไม่มองเห็นสิ่งอื่นใด, มองเห็นแต่ตัวความเอร็ดอร่อยแล้วก็ยึดถือเป็นตัวเป็นตน ในลักษณะที่จะเอาเป็นของของตน

คำที่ว่ายึดถือเอาเป็นตัวเป็นตนนี้ มีอยู่ ๒ อย่าง คือยึดถือว่าเป็นตัวตนที่เป็นฝ่ายจะเอา หรือผู้เอา นี้ฝ่ายหนึ่ง; และยึดถือเป็นตัวเป็นตนในฝ่ายที่จะถูกเอา หรือแม้ถูกรังเกียจ เกลียดชังก็ตาม นี้อีกฝ่ายหนึ่ง; มีอยู่ ๒ ฝ่ายเท่านั้น สิ่งที่เรียกว่าเวทนานั้น จะถูกยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตนในทางที่จะเอา หรือในทางที่จะไม่เอาก็ตาม เรียกได้ว่า เป็นความรู้สึกที่เป็นความยึดถือ หรือเป็นที่ตั้งของความทุกข์ได้ทั้งนั้น. ถ้ามันตรงกับความต้องการหรือเอร็ดอร่อย มันก็ยึดถือเป็นตัวเป็นตนที่มันจะเอา คือว่ารวบรัดดึงเข้ามาหาตัว, นี้เป็นการกอดรัดเอาไว้ด้วยอุปาทาน. ถ้ามันไม่ถูกไม่ตรงกับความต้องการ กลายเป็นความโกรธความชังอย่างนี้ ก็เป็นเวทนาเหมือนกัน แต่เป็นทุกขเวทนา; มันมีลักษณะที่จะถูกผลักถูกดันออกไปให้ห่าง ตรงกันข้ามจากที่จะดึงเข้ามา, แต่ก็เป็นการผลักออกไปด้วยอำนาจอุปาทานอีกนั่นเอง. เป็นอันว่าถ้ารักก็รักด้วยอุปาทาน, ถ้าเกลียด ก็เกลียด

ด้วยอุปาทาน โดยเท่ากัน ทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ เป็นที่ตั้งของความทุกข์เท่ากัน

ความรู้สึกชอบ กับความรู้สึกชังนี้ ตามความหมายอันแท้จริงของทางธรรมแล้ว ท่านถือว่าเป็นความทุกข์เท่ากัน แต่ความหมายอย่างโลก ๆ ที่คนธรรมดารู้สึกนั้น กลับเห็นว่าฝ่ายที่ชอบที่รักนั้นเป็นความสุข ไม่ใช่ความทุกข์ ฝ่ายที่ไม่ชอบ จึงเป็นความทุกข์ นี่เรียกว่ามองกันอย่างโลก ๆ หรืออย่างติดสมมติ ทางธรรมนั้น หมายความว่ามันทำให้เกิดการทรมานเท่ากัน: ความชอบหรือความรัก ก็ทำให้เกิดความฟูขึ้นในทางจิตใจ; ความไม่ชอบไม่รัก ก็ทำให้แฟบลงในทางจิตใจ การได้กับการเสีย การดีใจกับการเสียใจ เหล่านี้เป็นการทำให้จิตเหน็ดเหนื่อยเท่ากัน ทำให้เกิดความอยาก ทำให้เกิดการวนเวียนในความทุกข์ เท่ากัน นี่เป็นการมองดูในลักษณะของธรรมะ ตามวิถีทางธรรม แต่ถ้ามองดูในวิถีทางของโลกิยะ ก็เป็นอย่างที่ว่ามาแล้ว คือถ้าเป็นสุขก็มัวรัก ถ้าเป็นทุกข์ก็มัวชัง ถ้าเป็นอุเบกขาก็มัวรำคาญสงสัยต่าง ๆ นานาอยู่ไม่เว้นแต่ละวัน ทั้งหมดนั้น เรียกว่าเป็นความยึดถือเวทนานั้น ๆ ว่าเป็นตัวตน ขอให้ทุกคน

พิจารณาให้เห็นการยึดถือเวทนาเป็นตัวตนของตัวเอง ให้เข้าใจเสียให้ถูกต้อง จะเป็นหนทางที่จะทำให้เป็นอิสระจากเวทนา เวทนานี่แหละ จะเป็นสิ่งที่ครอบงำใจ แล้วดึงจูงเราไปสู่สภาพที่เราจะต้องเสียใจทีหลัง ในทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุพระอรหันต์ที่มีปรากฏอยู่ในพระสูตรทั้งหลาย ที่สอนให้พิจารณาเรื่องเวทนาโดยเฉพาะก็มีอยู่มาก มีผู้ที่บรรลุเป็นพระอรหันต์เพราะกำหนดเวทนาเป็นวัตถุสำหรับการพิจารณานี้ก็มีมาก

เวทนานี้ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือได้ง่ายกว่าสิ่งใด ๆ ทั้งหมด เพราะมันเป็นตัวผลสุดท้ายของสิ่งที่เราพากเพียรทำหรือเข้าไปเกี่ยวข้องและยึดถือกันอยู่เป็นประจำ ขอให้คิดดูว่าเราอุตส่าห์ศึกษาเล่าเรียน อุตส่าห์ประกอบการงานอาชีพต่าง ๆ ก็เพื่อให้ได้เงินมา แล้วก็ไปซื้อหาสิ่งต่าง ๆ มา นับตั้งแต่สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องกิน เครื่องบำรุงบำเรอ, ตลอดจนถึงรสจากเพศตรงกันข้าม หรืออะไรทำนองนี้ ก็หามาได้ด้วยเงินที่เราหามาได้ แล้วก็ทำการบริโภคของเหล่านั้นเพื่อผลอย่างเดียวคือสุขเวทนา อย่างวิสัยโลกดังที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง เรื่องมันไปจบไปสุดอยู่ตรงสุขเวทนา คือความเอร็ดอร่อยทางตา ทางหู ทาง

จมูก ทางลิ้น ทางกาย ซึ่งได้มาจากสิ่งที่เราลงทุนลงแรงทำงาน แล้วซื้อหามา เราลงทุนด้วยกำลังทรัพย์ กำลังกาย กำลังใจ ทั้งหมด จัดหามา แล้วก็เพื่อผลคือเวทนาอันเดียว เป็นสุขเวทนาทางลิ้นบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางตาบ้าง ซึ่งทราบกันดีแล้ว ไม่จำเป็นจะต้องจาระไนให้เป็นรายละเอียด แต่ความสำคัญมีอยู่ตรงที่ว่าถ้าไม่เพราะอำนาจสุขเวทนานี้แล้ว ท่านทั้งหลายก็คงจะไม่ลงทุนเรียน ลงทุนทำการงาน ลงเรี่ยวลงแรงหาเงินนี่เป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นจะได้เห็นว่า เรื่องของเวทนานั้นไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยเสียแล้ว ถ้ามีความรู้ความเข้าใจแล้ว จะสามารถควบคุมมันได้ จะทำให้เรามีจิตใจสูงอยู่เหนือความรู้สึกชนิดนั้น, จะทำให้เราสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้สูงหรือดีกว่าที่เราจะปล่อยให้เป็นไปตามธรรมดา ฉะนั้นเราจึงควรเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าเวทนานี้กันให้ถูกต้อง

อาตมาอยากจะชี้ต่อไปถึงข้อที่ว่า แม้เรื่องในระหว่างสังคมที่ไม่เป็นความเรียบร้อย เป็นความยุ่งยากต่าง ๆ ก็มีมูลมาจากสุขเวทนานี้เหมือนกัน แม้การกระทบกระทั่งระหว่างประเทศชาติ หรือระหว่างครึ่งโลกกับครึ่งโลก ที่จะต้องรบกัน

ก็ขอให้คิดดูเถอะว่าเมื่อไล่เบี้ยไปให้ถึงที่สุดแล้ว จะไปสุดลงตรงความจริงที่ว่าทุกคนตกเป็นทาสของเวทนา โดยเฉพาะก็คือสุขเวทนา อย่างที่กล่าวมาแล้ว ในทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย การที่ทำสงครามกันนั้น ไม่ใช่ว่ามีมูลมาจากความยึดถือเกี่ยวกับลัทธิ หรือเกี่ยวกับอุดมคติอะไรโดยแท้จริงก็หามิได้โดยที่แท้แล้ว มันก็เนื่องมาจากประโยชน์, ต่างฝ่ายต่างมุ่งจะได้ประโยชน์จะกอบโกยเอาประโยชน์, ส่วนตัวลัทธินั้นเป็นเครื่องบังหน้า หรือเป็นเครื่องมือประกอบรอง ๆ ลงไปเท่านั้นเอง ส่วนลึกที่สุดอยู่ที่การตกเป็นทาสของเวทนา ฉะนั้นการรู้จักเวทนา ก็หมายถึงการรู้จักมูลเหตุอันสำคัญ ที่ทำให้คนเราตกเป็นทาสของกิเลสหรือความทุกข์

เมื่อมนุษย์โลกเป็นอย่างไร ในโลกที่สูงไปกว่า เช่นเทวโลก พรหมโลกก็มีลักษณะอย่างนั้น คือตกอยู่ภายใต้อำนาจเวทนาอย่างเดียวกัน อย่างชนิดที่เรียกว่าสวรรค์หรือเทวโลก ก็เพ่งถึงสุขเวทนาอย่างเดียวกันกับในมนุษย์โลก เพียงแต่เขาบัญญัติให้เป็นเรื่องที่ดีกว่า ประณีตกว่า สูงกว่า ได้อย่างอกอย่างใจกว่า เท่านั้นเอง แต่ความหมายก็ยังไม่พ้นไปจาก

เรื่องอร่อยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจอยู่นั่นเอง ถ้าสูงไปกว่าสวรรค์ถึงพรหมโลก นี่ในชั้นนี้ต้องยกเวทนาที่เป็นความอร่อยในทางกามารมณ์ออกเสีย แต่ก็ไม่พ้นจากความเอร็ดอร่อยทางจิต อีกชนิดหนึ่ง ที่เรียกว่า *ฌาน* เมื่ออยู่ในฌานหรือในสมาธิ เกิดความสุขใจเป็นรสอร่อยขึ้น ก็ติดใจในรสอร่อยนั้นเหมือนกัน แม้ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ ก็เป็นเวทนาอยู่นั่นเอง ดังนี้เป็นต้น และข้อนี้ไม่ต้องกล่าวถึงสัตว์ที่ต่ำลงไปกว่ามนุษย์ มันย่อมตกอยู่ภายใต้อำนาจของเวทนาอย่างไม่เป็นระเบียบยิ่งกว่ามนุษย์เรา ฉะนั้นการรู้เรื่องเวทนาว่าเป็นอย่างไร โดยเฉพาะรู้เรื่องเวทนาไม่เป็นตัวตน ไม่ควรจะยึดถือจึงเป็นสิ่งที่มีประโยชน์

ส่วนที่ถัดไปคือ สัญญาขันธ์ **หรือสมปฤดีนั้น** มีทางที่**จะยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตนได้ง่ายเหมือนกัน** เรื่องอย่างที่ชาวบ้านทั่ว ๆ ไป เขาพูดว่าถ้าหลับมือะไรบางอย่างออกไปจากตัวเราจะเรียกว่าเจตภูตหรือเป็นอะไรก็สุดแท้ ในขณะนั้นเราก็เหมือนกับท่อนไม้ไม่มีความรู้สึกทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย พอมีสิ่งนั้นกลับมาสู่เราอีกตามเดิม จึงรู้สึกมีสมปฤดีตาม

เดิม มีสติตั้งขึ้นมาตามเดิม เขาสอนและเชื่อกันอย่างนั้น, เขายิ่งมีทางที่จะยึดถือสัญญาหรือสมปฤดีนั้น ว่าเป็นตัวตนมากขึ้น แต่ถ้าว่าตามทางพุทธศาสนาแล้ว สัญญาไม่ใช่เป็นตัวตนอย่างนั้น สัญญาเป็นเพียงสติสมปฤดีหรือความรู้สึกจำได้หมายรู้ที่ยังคงดีอยู่เพราะว่ายังมีการปรุงการแต่งที่เป็นระเบียบ ในร่างกายนี้ดีอยู่ พอเกิดการไม่เป็นระเบียบในการปรุงแต่งในร่างกายนี้เท่านั้น สิ่งที่เรียกว่าสัญญา หรือเจตสิกธรรมส่วนนั้น ก็จะกลายเป็นใช้ไม่ได้ไปทันที ในพุทธศาสนาไม่ยอมรับว่าสัญญาเป็นตัวตนเพราะเหตุนี้ แต่คนทั่วไปก็ชอบเดา หรือชอบสันนิฐาน หรือชอบใช้เหตุผลไปในทางที่จะยึดถือ เอาสิ่งที่ทำให้เราตามปรกติผิดกับคนสลบหรือคนบ้านั่นแหละ ว่าเป็นตัวตน การศึกษาทางพุทธศาสนากลับได้ความรู้ที่ตรงกันข้ามว่านั่นไม่ใช่ตัวตน, นั้นเป็นเพียงผลของการปรุงแต่ง ที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติในคนหนึ่ง ๆ

ส่วนหรือขันธ์ ที่ถัดไปคือ สังขาร ได้แก่ความคิด ความรู้สึกคิดจะทำนั่นจะทำนี่ จะได้นั่น จะได้นี่ จะเป็นความคิดดีก็ตาม ความคิดชั่วก็ตาม นี่ก็ยังจะน่ายึดถือว่าเป็นตัวตน

หนักขึ้นไปอีก ใคร ๆ ก็พอจะรู้สึกได้ว่า ถ้าจะเป็นตัวตนกันบ้างละก็ตัวผู้คิดนี่น่าจะเป็นตัวตนมากกว่าอย่างอื่น แต่พุทธศาสนาก็ยังคงเหมือนกันกับข้ออื่น ในการที่ได้ปฏิเสธเวทนาและสัญญา ว่าไม่ใช่ตัวตนมาแล้วได้ปฏิเสธความคิด หรือตัวจิตที่เป็นตัวคิดทำหน้าที่คิดในขณะนั้นก็ตาม ว่าไม่ใช่ตัวตนไปตามเดิม, เพราะกิริยาที่คิดขึ้นมาได้นั้น เป็นของธรรมชาติ เป็นผลของการปรุงของหลาย ๆ สิ่งไม่ใช่ตัวตน สำเร็จรูปเป็นความคิดขึ้นมาได้ในกลุ่มของส่วนประกอบต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นคนมา โดยไม่ต้องมีตัว 'ข้าพเจ้า' ที่เป็นตัวเป็นตนอย่างที่ว่า สังขารหรือความคิดนี้ จึงถูกบัญญัติว่าเป็นอนัตตา คือไม่เป็นตัวไม่เป็นตนอย่างเดียวกันกับขันธ์อื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้วโดยเฉพาะคำพูดในพุทธศาสนา ก็ระบุชัดอยู่แล้วว่า "*สังขาร ๆ*" คำว่าสังขารแปลว่า ของปรุง, คือของหลาย ๆ อย่างมาปรุงกันเข้า จึงยิ่งไม่ใช่ตัวตน ความลำบากหรือความเข้าใจยากอยู่ตรงที่ว่าเราไม่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องของนามธรรม หรือนามธาตุอย่างเพียงพอ เรารู้จักกันแต่เรื่องของรูปธาตุ ธาตุนั้นธาตุนี้ ที่เป็นวัตถุ แต่ ธาตุอีกประเภทหนึ่ง ที่เป็นนามธรรม

ไม่ใช่วัตถุที่เราแทบจะไม่เข้าใจกันเสียเลย เราจึงเข้าใจยากในเรื่องการปรุงของธาตุที่เป็นนามธาตุ, ฉะนั้นเราต้องศึกษากันต่อไป ในที่นี้บอกได้แต่เพียงหลักตามทางพุทธศาสนาว่า เป็นการปรุงของธาตุหลาย ๆ ธาตุ รวมทั้งวัตถุและนามธาตุ สิ่งที่เรียกว่าความคิดหรือ "สังขาร" ในที่นี้ จึงเกิดขึ้นในใจ ในสิ่งที่เราเรียกกันว่าตัวเราหรือคนเรานี้ได้ ในลักษณะที่ทำให้เข้าใจไปว่ามีผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้คิด หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นผู้คิด จึงทำให้มีทางเชื่อไปในทำนองว่าเป็ณเจตภูต เป็นวิญญาณ เป็นตัวตนเป็นตัวเจ้าของร่าง หรืออะไรในทำนองนี้ พุทธศาสนาปฏิเสธสิ่งเหล่านี้อย่างสิ้นเชิง เมื่อได้แยกออกเป็นส่วน ๆ ไม่มีอะไรเหลือแล้ว ก็พิสูจน์แต่ละส่วน ๆ ว่าไม่มีส่วนไหนเป็นตัวตน, ตลอดถึงส่วนที่เป็นความคิด ก็ไม่ใช่ตัวตนอย่างที่ว่านี้.

ส่วนถัดไปอีก และเป็นส่วนสุดท้ายที่เรียกว่า "วิญญาณ" ซึ่งทำหน้าที่รู้แจ้ง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายนั้นก็เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนเหมือนกัน. เพราะเหตุว่า อวัยวะนั้น ๆ, ซึ่งตามภาษาธรรมะเรียกว่า อายตนะ, คือตา พร้อมทั้งประสาทตา หูพร้อมทั้งประสาทหู จมูกพร้อมทั้งประสาทที่จมูก ลิ้นพร้อม

ทั้งประสาทที่ลิ้น ผิวกายทั่ว ๆ ไป พร้อมทั้งเส้นประสาทที่นั้น ล้วนแต่มีสมรรถภาพที่จะทำการรับอารมณ์ภายนอก ที่เรียก-อายตนะภายนอก ได้แก่รูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสอยู่ตลอดเวลา. เมื่อมากระทบกันเข้าพร้อมกันเข้าทั้งสองฝ่าย นามธรรมส่วนที่เรียกวิญญาณในที่นี้ ก็เกิดขึ้นในขณะนั้น เป็นสามฝ่ายด้วยกัน และจะมีความรู้แจ้งเกิดขึ้นที่ตรงนั้น เช่นที่ตา ก็มีความรู้แจ้งเกิดขึ้นที่ตา ว่ารูปนั้น มีสัณฐานอย่างไรเป็นรูปคนหรือสัตว์ สั้นหรือยาว ขาวหรือดำ สูงหรือต่ำ อย่างนี้เป็นต้น. ความรู้แจ้งที่เกิดขึ้นทำนองนี้เป็นเหมือนกับแมคานิคของธรรมชาติ. นี่เป็นการพูดตามหลักของพุทธศาสนา ถือว่ามันเป็นแมคานิคอันหนึ่ง เป็นกลไกอันหนึ่ง ซึ่งเป็นไปเองตามธรรมชาติอย่างอัต-โนมัติ ซึ่งมันจะต้องเกิดขึ้นอย่างนั้นในขณะนั้น สำเร็จเป็นการรู้แจ้ง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย. ที่นี้มีคนบางพวกยึดถือว่านั่นเป็นตัวเจตภูต เป็นตัววิญญาณ แล่นออกมาจากใจ มารับอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้นอย่างนี้ก็มี, แล้วก็ยึดถือเอาเป็นตัวเป็นตน. แต่ตามหลักพุทธศาสนาถือว่ามันเป็นอย่างนั้นเอง. มันเป็นธรรมชาติอย่างนั้น. ถ้ารูปและตา

พร้อมทั้งประสาทได้มีการกระทบกัน ก็จะมีการรู้แจ้งเกิดขึ้น สำเร็จเป็นความรู้แจ้ง ที่เรียกว่า จักษุวิญญาณ โสตวิญญาณ เป็นต้น ตามชื่อของที่ตั้งแห่งการกระทบ, โดยไม่ต้องมีตัวตน อะไรที่ไหนอีก

เมื่อได้แยกดูทีละส่วน ๆ ทั้ง ๕ ส่วน ว่าไม่มีส่วนไหนที่เป็นตัวตน คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณทั้ง ๕ ส่วน ก็ไม่มีส่วนไหนที่เป็นตัวตน ดังนี้แล้ว ก็จะถอนความเข้าใจผิดว่าเป็นตัวตนเสียได้ในสิ่งทั้งปวง. คำว่าในสิ่งทั้งปวงก็คือ ในคนทุกคนนั่นเอง. โลกทั้งโลก อาจแยกได้เป็น ๕ ส่วน อย่างนี้. ส่วนที่ไม่เกี่ยวกับจิตใจ เป็นวัตถุล้วน ๆ ก็เป็นพวกรูปไป. ส่วนเรื่องของจิตที่แทรกแซงอยู่ ก็จัดเป็นของเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ส่วนใดส่วนหนึ่ง. การรู้จักส่วนทั้ง ๕ ส่วนนี้ คือการรู้จักโลกทั้งหมดว่าไม่ใช่ตัวตน. การรู้จัก ในที่นี้หมายถึง การรู้แจ้ง อย่างที่ได้เคยอธิบายมาแล้ว ว่ามันเป็นคนละอย่างกับ ความเข้าใจ.

ถ้าพิจารณาไปในทางเห็นแจ้ง ชนิดที่อาจจะถอนความยึดถือว่า เป็นตัวตนเสียได้แล้ว ต้องมีการวัดกันตรงที่ว่าไม่

ว่าเกิดความอยากอย่างใดอย่างหนึ่งในสิ่งเหล่านั้น คือไม่เกิดความรักหรือความเกลียดในสิ่งเหล่านั้น จึงจะเรียกว่าเห็นแจ้งสิ่งทั้งปวง ว่าไม่ใช่ตัวตน; ฉะนั้นการคิดเอาตามการใช้เหตุผลจึงถอนตัวตนไม่ได้. การพิสูจน์กันตามทางเหตุผล หรือการคิดกันตามทางเหตุผล ก็พอที่จะทำให้เกิดความเชื่อว่าไม่ใช่ตัวตนได้ แต่มันก็เป็นเพียงแต่ความเชื่อ ไม่ใช่เป็นการรู้แจ้งชนิดที่จะตัดความยึดถือว่าตัวตนได้อย่างเด็ดขาด; โดยเหตุนี้เอง จึงต้องศึกษาพิจารณากันตามหลักแห่งสิกขา ๓ ประการ ดังที่ได้บรรยายไว้แล้วในวันก่อน จึงจะถึงขนาดที่ถอนการยึดถือเป็นตัวตนในสิ่งทั้งปวงได้.

บัดนี้เราได้รู้แล้วว่า สิ่งทั้งปวงนั้น ทั้งที่ไม่ใช่เป็นตัวเป็นตนถึงเพียงนี้ มันก็ยังเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตน. ความสำคัญที่ต้องรู้อยู่ตรงนี้. ส่วนที่ประกอบกันขึ้นเป็นโลกทุก ๆ ส่วน หรือที่ประกอบกันขึ้นเป็นตัวเราทุก ๆ ส่วน มันไม่เป็นตัวเป็นตนที่ตรงไหนเลย แต่ก็ยังเป็นที่ตั้งที่ยึดถือว่าเป็นตัวตนได้ เพราะอำนาจของอุปาทาน ซึ่งมาจากอวิชชา คือความไม่รู้แจ้งตามที่เป็นจริงอีกต่อหนึ่ง; เพราะฉะนั้น หน้าที่

สำคัญอันพึงจะปฏิบัติในเรื่องเบญจขันธ์นี้ อยู่ที่จะต้องทำให้วิชชา คือความรู้แจ้งตามที่เป็นจริงเกิดขึ้น เพื่อจะกำจัดอวิชชาเสีย. เพื่อรู้แจ้งตามที่เป็นจริงแล้ว มันก็จะเห็นเองว่าไม่มีส่วนไหนเป็นตัวเป็นตนที่น่าหลงใหลยึดถือ; เมื่อนั้นอุปาทานการยึดถือก็แตกสลายลงเอง, แม้ที่เคยยึดถือมาแต่สันดานแต่กำเนิดแต่ชาติก่อนหรือแต่ไหนก็ตามมันต้องสลายออกไปทันที เพราะว่าเดี๋ยวนี้มันได้เห็นแจ้งความจริงว่า สิ่งที่มันเคยหลงยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตนนั้น มันไม่ใช่เป็นตัวเป็นตนเลย.

เราจำเป็นจะต้องศึกษาเรื่องเบญจขันธ์ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความหลงว่าเป็นตัวเป็นตนนี้ให้ละเอียด. คำสอนประเภทนี้เรียกกันว่า พหุลานุสาสนี. พหุลแปลว่า *มาก*. อนุสาสนี แปลว่า *คำสอน*. พหุลานุสาสนี จึงแปลว่าคำสอนที่สอนมากที่สุด, คือพระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องนี้มากที่สุดกว่าเรื่องทั้งหลาย เป็นใจความสรุปได้สั้น ๆ ว่า "เบญจขันธ์เป็นอนัตตา" และถือว่าเป็นคำสอนที่เป็นตัวพระพุทธศาสนา; เพราะฉะนั้น อาตมาจึงชักชวนรบเร้าท่านทั้งหลาย ให้เกิดความสนใจในเรื่องส่วน ๕ ส่วนนี้ หรือเรื่องเบญจขันธ์นี้; และขออย่าถือว่าเป็นเรื่องที่น่า

ลอเลียนถึงกับนำมาล้อกันเล่น. เรื่องนี้เป็นใจความสำคัญของพระพุทธศาสนา ทั้งที่จะมองกันในแง่ปรัชญา หรือจะมองกันในแง่วิทยาศาสตร์ หรือจะมองกันในฐานะเป็นศาสนาก็ตามที่; เป็นตัวเรื่องสำคัญที่เรารู้จักตามที่เป็นจริง อุปาทานก็สลายไป ตัณหาทุกชนิด ไม่มีทางเกิด; ความทุกข์ก็ไม่มี เพราะเหตุนี้.

ทีนี้ เรามาถึงปัญหาที่ว่า ทำไมเราตามปรกติจึง**มองส่วน ๕ ส่วนนี้ไม่ออกตามที่เป็นจริง**? เพราะเหตุใด? เพราะเหตุว่าเมื่อ เราคลอด มาจาก ท้องมารดาลืมตาขึ้น มาใน โลกนี้นั้น เราไม่อาจจะมีปัญญาของเราเอง. เราได้แต่รับการศึกษาแวดล้อมมาตามที่เขาจะสอนให้อย่างไร. สิ่งแวดล้อมเราที่สอนเรานี้ สอนด้วยปากตรง ๆ ก็มี สอนด้วยทำให้ดูก็มี หรือเป็นสิ่งที่กระทบด้วยตนเองแล้วเข้าใจได้เองก็มี, ล้วนแต่เป็นสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น ที่สอนเรา; แต่ว่าสิ่งทั้งหมดนั้น ล้วนแต่สอนเราไปในทางให้เข้าใจว่าทุกสิ่งเป็นตัวเป็นตนไปเสียทั้งนั้น. ทั้งนี้ก็เพราะอำนาจสัญชาตญาณดั้งเดิม คือสัญชาตญาณแห่งการยึดถือด้วยวาทะว่าตัวตน ที่เรียกว่า อัตตวาทุปาทาน ซึ่งอาตมาได้อธิบายมาแล้วในวันที่กล่าวถึงเรื่อง *อุปาทานสี่*. อัตตวา-

ทุปาทานนี้ มันมีเชื้อติดมาตั้งแต่เราเกิดมาและพอกพูนให้หนายิ่งขึ้นทุกวัน เรามีการพูดจากับบิดามารดาเพื่อนฝูงทั้งหลายก็ล้วนแต่พูดเป็นมึง เป็นกู เป็นเขา เป็นเรา เป็นผู้นั้นผู้นี้ ผู้กระทำ ผู้ถูกกระทำ ผู้ได้ ผู้เสีย เป็นต้น. ซึ่งทั้งหมดนั้นล้วนแต่เป็นการย้ำความคิดความรู้สึก หรือความเข้าใจว่ามีตัวตนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น. ตัวอย่างเช่นคนเราเกิดมา ก็ต้องถูกตั้งชื่อว่านายนั่นนายนี่ นาย ก. นาย ข. นาย ค. นาย ง. คนนั้นชื่อนั้น คนนี้ชื่อนี้ เป็นลูกคนนั้น เป็นหลานคนนี้ เป็นสามีคนนั้น เป็นภรรยาคนนี้ เหล่านี้เป็นต้น. สิ่งแวดล้อมเหล่านี้ทั้งหมด ล้วนแต่ระบุไปในทางเป็นตัวเป็นตน เราจึงไม่รู้สึกตัวในการที่เรายึดถือเอาความเป็นตัวเป็นตนเพิ่มขึ้นทุกวัน. สัญชาติญาณดั้งเดิมที่เรียกว่าอัตตวาทุปาทาน หรือบางทีก็เรียกว่า อัสมิมานะ ก็มีแต่หนาขึ้น ๆ พอกพูนหนาขึ้น ๆ แทนที่จะลดลงไป, ความยึดถือว่าตัวตนก็หนาขึ้น ทีนี้ เมื่อมีความยึดถือว่าตัวตนก็เกิดการเห็นแก่ตัวตนตามมา, คือเห็นแก่ประโยชน์ฝ่ายตัวหรือฝ่ายพวกของตัว แล้วก็ประกอบการกระทำไปตามความเห็นแก่ตัว หรือพวกของตัว, จนได้ประโยชน์มา สำเร็จประโยชน์มาเลี้ยงตัวหรือบำรุงความ

ใคร่ของตัว. นี่ก็เท่ากับเป็นการเสริมความยึดถือว่าเป็นตัวมีตัวเป็นของตัวมากขึ้น,

ความยึดถือว่าตัว ในลักษณะที่เป็นผู้นั้นผู้นี้ อย่างนี้ท่านเรียกว่า "ตัว" โดยสมมติ. ถ้าจะพูดว่าเป็นความจริง ก็ต้องว่าเป็น ความจริงอย่างสมมติ; เช่นพูดว่า คนนี้ชื่อ นาย ก. มันก็เป็นความจริง เพราะใคร ๆ ก็เรียกคนนี้ว่า นาย ก. เขาเองก็ถือว่าเขาชื่อนาย ก. หรือการเรียกสิ่งนี้ว่าคน สิ่งนี้ว่าสัตว์ สิ่งนี้ว่าเทวดา อย่างนี้เป็นต้น ก็เป็นความจริง เพราะว่าใคร ๆ ก็เรียกว่าอย่างนั้น แต่ความจริงอย่างนี้ เป็นความจริงที่เท็จ หรือความเท็จที่ถูกสมมติว่า เป็นความจริง, เรียกว่า "จริงโดยสมมติ" นี้ชั้นหนึ่ง; เป็นชั้นแรกที่สุดที่ปิดบังหรือหลอกลวงให้เราเข้าใจไปว่า สิ่งทั้งหลายเป็นตัวตน. ทีนี้ ถ้าหากว่าเราเกิดความฉลาดจนมองเห็นว่านี่เป็นของหลอก ๆ เราก็จะหมดความยึดถือในข้อที่ว่าเป็น นาย ก. นาย ข. นาย ง. เป็นขุน เป็นหลวง เป็นพระ เป็นพระยา เป็นสัตว์ เป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นอะไรเหล่านี้เป็นต้นไปได้, โดยเห็นว่าเป็นเรื่องที่สมมติขึ้นพูดกันด้วยการผูกพันกันในสังคม หรืออาศัยประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่ง

ผูกพันกันแล้ว จำเป็นจะต้องสมมติเป็นอย่างนั้นก็มี; หรือสมมติขึ้นตามความจำเป็นเพราะธรรมชาติบังคับ เช่นถ้าไม่สมมติมันก็พูดกันไม่ได้ ไม่อาจจะมีภาษาพูดกันได้. คนเราต้องพูดกัน, เพราะฉะนั้นเราจึงสมมติว่านั่นเป็นนั่น นี่เป็นนี่ มันจึงพูดกันได้รู้เรื่องอย่างนี้ก็มี. ที่มาแห่งสมมติ จะมาโดยทางไหน ไม่สำคัญ. มันสำคัญอยู่ตรงความจริงที่ว่า มันล้วนแต่เป็นเรื่องที่สมมติ. **ถ้าเราเข้าใจเรื่องสมมตินี้แล้ว ก็นับว่าเป็นการเพิกถอนสิ่งที่หลอกลวงนั้นได้ชั้นหนึ่ง.**

ทีนี้ ก็มาถึงขั้นที่เรียกกันว่า "บัญญัติ" บัญญัติในที่นี้ ตัวอย่างเช่น คน ๆ หนึ่ง เราไม่เรียกว่านาย ก. นาย ข. นาย ค นาย ง. อีกแล้ว เราเพ่งไปยังส่วนต่าง ๆ ที่จับกลุ่มประกอบกันอยู่เป็น นาย ก. เป็นต้น นาย ก. ผู้นี้ เมื่อเราพิจารณาดูร่างกายทั้งหมดของนาย ก. หรือกลุ่มสังขารที่รวมกันเป็น นาย ก. ก็จะพบว่า นาย ก. นั้น เท่ากับ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณรวมกัน แต่ละส่วน ๆ ถูกบัญญัติเรียกว่าอย่างนั้นอย่างนี้ เช่นส่วนนี้เรียกว่า รูปขันธ์ ส่วนนี้เรียกว่าเวทนาขันธ์, ส่วนนี้เรียกว่าสังขารขันธ์, ส่วนนี้เรียกว่าวิญญาณขันธ์, การเห็น

บัญญัติอย่างนี้ค่อยยังชั่วขึ้นมาหน่อย คือ ฉลาดขึ้นมาหน่อย เรียกว่าไม่ถึงกับหลงในสมมติ แต่ยังติดบัญญัติ ถ้าเราจะแยกบัญญัติให้ละเอียดออกไปอีกก็มีทางทำได้ เช่น ส่วนที่เป็นรูปร่างกายนี้ แยกออกเป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม หรือถ้าเราไม่แยกอย่างทางในวัดเขาแยกกัน จะแยกอย่างการศึกษาปัจจุบัน เป็นคาร์บอน เป็นอ๊อกซิเจน ไฮโดรเจน หรืออะไรก็ตาม ก็ได้เหมือนกัน เราก็ยังจะเห็นได้อยู่นั่นเองว่า ส่วน ๆ นั้น ก็เรียกชื่อบัญญัติว่า ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม หรือบัญญัติว่า ธาตุคาร์บอน ธาตุอ๊อกซิเจน หรืออะไรก็ตาม ก็ได้เหมือนกัน อย่างนี้เรียกว่าเห็นลึกเข้ามาอีกชั้นหนึ่ง คือ มันหลอกเราได้น้อยเข้าอีกชั้นหนึ่งกลายเป็นเห็นว่าคนไม่มี มีอยู่แต่ธาตุส่วนที่เป็นร่างกายคือธาตุนั้น ๆ ตามที่กล่าวแล้ว ส่วนที่เป็นจิตก็เป็นนามธาตุ แยกออกเป็นส่วนย่อย ๆ ก็เป็นส่วนที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ กัน เช่น เป็นเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เมื่อเป็นดังนี้ ความรู้สึกว่าคนก็หายไป ความรู้สึกว่านาย ก. นาย ข. นาย ค. นาย ง. ก็หายไป ความรู้สึกว่าลูกของกู ผัวของกู เมียของกู อย่างนี้ก็พลอยหายไป นี่ เพราะอำนาจของ

การเข้าถึงบัญญัติ แต่ถึงอย่างนั้น ก็ยังมีทางที่จะติดบัญญัติ ท่านจึงสอนให้ดูให้ลึกให้ละเอียดลงไปอีกชั้นหนึ่ง จนถึงขั้นที่ท่านเรียกว่า "ปรมัตถ์"

ทีนี้ เมื่อดูกันในแง่ปรมัตถ์ที่ลึกลงไปอีก มันจะปรากฏเป็นความจริงว่า แม้ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอ๊อกซิเจน ธาตุไฮโดรเจน หรืออะไรก็ตาม จะเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็ตาม ดูให้ลึกแล้ว ก็จะพบลักษณะอันหนึ่ง ซึ่งเหมือนกันหมด คือ "ความว่าง" ว่างจากอะไร ? ว่างจากตัวตนนั่นเอง คำว่าว่างในที่นี้ ก็คือว่างจากสิ่งที่เราเรียกกันว่าตัวตน อย่าไปดูมันตรงที่เป็นดิน เป็นน้ำ เป็นไฟ เป็นลม ดูมันตรงที่มันไม่ใช่ตัวตน ไม่มีตัวตน ดูที่ตรงไหน ๆ มันก็ไม่มีตัวตน พบแต่ความว่างจากตัวตน ซึ่งถ้าเรียกอย่างภาษาศาสนาก็เรียกว่า "ศูนยตา" แปลว่า ความเป็นของว่าง และเล็งถึงความว่างจากความมีตัวตน ว่างจากความหมายที่ควรจะถือว่ามีตัวตนโดยเฉพาะ ความว่างจากตัวตนนี้ มีปรากฏอยู่ในทุก ๆ สิ่งไม่ว่าสิ่งใดหมด เพียงแต่ดูไม่เป็น ก็ไม่มีทางที่จะเห็นเท่านั้นเอง.

ท่านผู้ใดเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในลักษณะที่เป็นของว่าง เป็นสูนยตา ดังนี้แล้ว ความยึดถือเป็นอุปาทานย่อมไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นได้ ที่เกิดแล้ว ก็ไม่มีทางที่จะเหลืออยู่ได้ มันจะสูญหายละลายไปหมด ปราศจากอุปาทานโดยสิ้นเชิง ไม่ว่าจะเป็นอุปาทานข้อไหนใน ๔ ข้อนั้นก็ตาม มันจึงไม่มีสัตว์ ไม่มีคน ไม่มีธาตุ ไม่มีขันธ์ ไม่มีอายตนะ ไม่มีอะไรทั้งหมดอีกชั้นหนึ่ง นี่แหละเป็นความว่าง จากการยึดถือว่าตัวตนจนสิ้นเชิงแล้ว จนกระทั่งความทุกข์ก็ไม่มีที่เกิด และเกิดไม่ได้ ธรรมดาความทุกข์ต้องเกิดมาแต่กิเลส กิเลสต้องมาจากการที่หลงเข้าไปยึดถือเบญจขันธ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ว่าเป็นตัวตน แล้วก็อยากได้ อยากมี อยากเป็น อย่างใดอย่างหนึ่งเสียก่อน ความอยากนี้เป็นกิเลส พอเริ่มอยากก็เริ่มทุกข์ เมื่ออยากก็ต้องทำ เมื่อต้องทำตามอำนาจของความอยาก ก็ต้องทุกข์ ครั้นได้ผลมา ก็เป็นที่ตั้งของกิเลส ของความอยาก สืบต่อไปอีกขั้นชื่อว่าเรื่องของกิเลสแล้ว ก็เป็นเรื่องของความทุกข์ ไม่มีที่สิ้นสุด เช่นนี้.

ความทุกข์นั้น เป็นสิ่งที่ละเอียดมาก ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า สิ่งที่คนธรรมดาเรียกว่าความสุขนั้น ก็คือความทุกข์ตามแบบของพระอริยเจ้าอยู่นั่นเอง ไม่มีอะไรที่จะไม่เป็นความทุกข์ในโลกนี้ หากแต่บางอย่างเป็นความทุกข์ที่เร้นลับจนคนธรรมดาดูไม่ออก ความทุกข์ที่ซับซ้อนเร้นลับที่สุดนั้น เช่นคนที่ถือกันว่าดีมีความสุข ก็ต้องทุกข์อย่างคนดีมีความสุข ขอให้ไปคิดเอาเองก็แล้วกันว่า คนดีก็ต้องทุกข์อย่างคนดี คนมีความสุข ก็ต้องทุกข์อย่างคนมีความสุข นี้เป็นคำที่ออกจะฟังยาก แต่ก็อาจจะเห็นความจริงของมันได้ไม่ยาก โดยที่จะไปพิจารณาดูเอาเองก็ได้ว่าความทุกข์นั้น มันมีเลศนัยซับซ้อน และมีความหมายละเอียดมาก ถ้าเราตกเป็นทาสของกิเลสอย่างใดก็ตาม มันต้องเป็นความทุกข์ทั้งนั้น และไม่เป็นอิสระแก่ตน คนที่ใคร ๆ ว่าดี มีความสุขก็ล้วนแต่ยังตกเป็นทาสของกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่นั่นเอง ถ้าหมายถึงดีและสุขอย่างโลก ๆ.

แต่เมื่อใด มองเห็นความว่างของสิ่งทั้งปวง คือของโลกทั้งหมด หรือจะเรียกว่าของสัตว์หรือของคน หรือของอะไรก็ตาม โดยการเพิกถอนความยึดถือมาตามลำดับ ๆ คือชั้นแรก

ทีเดียวก็เพิกถอนสมมติที่ว่า เป็นนาย ก นาย ข. นาย ค. เป็นลูก เป็นพ่อ เป็นผัว เป็นเมีย เป็นบ่าว เป็นนาย เป็นอะไรเหล่านี้ จนหมดสมมติก็มาเหลืออยู่ที่บัญญัติว่าเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม แล้วมองบัญญัติเหล่านั้น ให้ละเอียดยิ่งลงไปอีก จนเห็นว่าเป็นแต่ละบัญญัติ ๆ แล้วเพิกถอนบัญญัติให้เป็นของว่าง เป็นความว่าง คือว่างจากส่วนใดส่วนหนึ่งที่จะเรียกว่าตัวตน อีกต่อหนึ่งดังนี้แล้ว เมื่อนั้นเขาจะไม่ตกเป็นทาสของกิเลสอีกต่อไป และความทุกข์ก็ไม่มีที่เกิด ทุก ๆ ชนิด และทุกวิถีทาง ใครจะเรียกเขาว่าคนดี คนชั่ว คนสุข คนทุกข์ หรืออะไรก็ตาม ไม่เป็นของแปลก ทั้งหมดนี้ เป็นผลเกิดมาจากการมีความรู้ ความเข้าใจ และความเห็นแจ้งในความจริงของเบญจขันธ์ จนถอนอุปาทานทั้ง ๔ ประการเสียได้นั่นเอง.

สรุปความว่า สิ่งทั้งปวงในโลก หรือโลกทั้งหมด สรุปรวมอยู่ในคำว่า เบญจขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ละส่วนเป็นมายาไร้ตัวตน แต่ก็มีเหยื่อล่อให้เกิดอุปาทานการยึดถือ จนเป็นที่ตั้งของความอยากได้ อยากมี

อยากเป็น อยากไม่ให้มีไม่ให้เป็น ซึ่งล้วนแต่จะทำให้เกิดทุกข์ ไม่อย่างเปิดเผย ก็อย่างเร้นลับ ทุกคนจะต้องอาศัยข้อปฏิบัติที่เรียกว่าไตรสิกขา ทำการถอนอุปาทานในเบญจขันธ์เสียให้สิ้นเชิง จึงจะไม่ตกเป็นทาสของเบญจขันธ์ และไม่มีความทุกข์อีกต่อไป โลกหรือสิ่งต่าง ๆ จะอยู่ในลักษณะที่อำนวยความผาสุกสะดวกสะบายให้แก่ผู้นั้น ไม่มีเรื่องต้องร้อนใจเพราะสิ่งใด ๆ เป็นผู้มีจิตใจอยู่เหนือสิ่งทั้งปวงไปจนตลอดชีวิต นี้แลเป็นผลของการรู้แจ้งแทงตลอดในเรื่องของเบญจขันธ์. ▢

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ ๕๖๓-๕๖๔ ถนนจักรพรรดิพงศ์ พระนคร โทร. ๘๑๒๔๓๑
นายเชิด เอี่ยมประเสริฐ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา